

We Had a Good Run of It

Valkoiset rhodesialaiset Rhodesian sisällissodassa 1978–1981 ja
Zimbabwessa 2000-luvun alussa Alexandra Fullerin mukaan

Veera Laitinen

Pro gradu -tutkielma

Yleinen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

TURUN YLIOPISTO

Marraskuu 2019

*Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys
on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck järjestelmällä.*

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

LAITINEN, VEERA: *We Had a Good Run of It – Valkoiset rhodesialaiset Rhodesian sisällissodassa 1978–1981 ja Zimbabwessa 2000-luvun alussa* Alexandra Fullerin mukaan

Pro gradu -tutkielma, 71 s.

Yleinen historia

Marraskuu 2019

Tiivistelmä:

Tutkimalla Alexandra Fullerin elämäkerrallisia teoksia *Don't Let's Go to the Dogs Tonight: An African Childhood* ja *Scribbling the Cat: Travels with an African Soldier* olen selvittänyt, miten Rhodesian valkoinen vähemmistö suhtautui Rhodesian sisällissodan päättymisen vaiheisiin ja maan Zimbabweksi muuttumiseen. Olen selvittänyt, miten valkoisten asema muuttui sisällissodan päättyessä, ja miten erityisesti valkoiset tilalliset reagoivat muutoksiin Alexandra Fullerin kuvausten mukaan. Selvitin myös, miten rotuerottelu näki rhodesialaisten ja zimbabwelaisten arjessa.

Fullerin kuvausten perusteella valkoisten asema muuttui radikaalilla tavalla sisällissodan päättymisen jälkeen. He siirtyivät vallanpitäjistä marginaaliin ja monet heistä muuttivat pois maasta. Zimbabwen sisällä tilanne oli kuitenkin melko vakaa. Tilanne eskaloitui 2000-luvulle tultaessa, jolloin Zimbabwessa käynnistettiin maan uudelleenjaon ohjelma. Ohjelman tarkoituksena oli siirtää viljelymaita pois valkoisen vähemmistön hallusta mustalle enemmistölle. Ohjelma kärjistyi lopulta valtiojohtoiseksi rasismiksi, joka pyrki osoittamaan valkoisille, ettei näillä ollut paikkaa Zimbabwessa.

Tapahtumat saivat aikaan muistelmakirjoittamisen aallon, jonka seurauksena 2000-luvun alussa julkaistiin useita Zimbabwetta ja Rhodesiaa käsitteleviä muistelmateoksia. Myös Alexandra Fuller julkaisi teoksensa 2000-luvun alussa. Näissä teksteissä esitettiin vastalause hallinnon viestille siitä, etteivät valkoiset kuuluneet Zimbabween. Tässä tutkielmassa nousee esiin kaksi aikatasoa: Alexandra Fullerin lapsuus 1980-luvun Rhodesiassa sekä kirjojen kirjoittamishetki 2000-luvun maan uudelleenjaon tapahtumien aikaan.

Asiasanat: valkoisuus – identiteetti – Zimbabwe – Rhodesia – Rhodesian sisällissota – elämäkertatutkimus – muistelmakirjoittaminen – lapsuus – kuuluminen – maan uudelleenjako – rotuerottelu

We Had a Good Run of It

Valkoiset rhodesialaiset Rhodesian sisällissodassa 1978–1981 ja
Zimbabwessa 2000-luvun alussa Alexandra Fullerin mukaan

1.	Johdanto.....	s. 1
1.1.	Rhodesiasta Zimbabweksi.....	s. 1
1.2.	Tutkimustilanne.....	s. 5
1.3.	Alkuperäisaineiston esittely ja tutkimuskysymykset.....	s. 12
2.	Arki Rhodesiassa.....	s. 17
2.1.	Fullerin lapsuuden kokemus Rhodesiasta.....	s. 17
2.2.	Zimbabwen itsenäistyminen ja muutos identiteetissä Fullerin kuvaamina.....	s. 30
3.	Kysymys valkoisten kuulumisesta Zimbabwessa	s. 40
3.1.	Fullerin muuttumattomat kuvaukset sisällissodasta.....	s. 40
3.2.	Muistojen Rhodesia vastalauseena hallinnon 2000-luvun nationalismille.....	s.53
4.	Lopuksi.....	s. 62
	Lähteet.....	s. 67

1. Johdanto

1.1 Rhodesiasta Zimbabweksi

Our farm is designated as one of those that, under the new government, may be taken away (for nothing) or bought (at whatever nominal price) by the government for the purpose of 'land redistribution'. [...] Dad shrugs. He lights a cigarette. He says, 'Well, we had a good run of it, hey?'¹

Se oli hauskaa niin kauan kuin sitä kesti. Näin Alexandra Fuller (s. 1969) kuvasi perheensä tunnelmia Rhodesian viisitoistavuotisen sisällissodan päätyttyä vuonna 1980, kun perheen maatila oli luovutettava maattomille mustille. Valkoinen vähemmistövalta oli päättymässä, maan nimi vaihtunut Zimbabweksi ja Robert Mugabe (s. 1924) oli noussut valtion johtoon.

Tässä pro gradu -tutkielmassa käsittelen Rhodesian sisällissodan (1964–1979) päättymistä ja valkoisten aseman muuttumista. Zimbabwen vuoden 1980 itsenäistymisen jälkeen valtaa pitänyt valkoinen vähemmistö joutui luopumaan asemastaan, kun maa siirtyi enemmistöhallintoon. Monet valkoiset kokivat kuulumattomuuden tunnetta. Tämä kuulumattomuuden kysymys nousi esiin erityisesti liki kaksikymmentä vuotta myöhemmin 2000-luvun alussa, kun Zimbabwen hallinto omaksui aiempaa nationalistisemmän ajatusmallin. Vastareaktiona hallinnon nationalismille syntyi muistelmakirjoittamisen aalto, jossa valkoiset kirjoittajat kertoivat kokemuksistaan entisessä Rhodesiassa ja nykyisessä Zimbabwessa.

Alexandra Fuller (s. 1969) oli yksi näistä muistelmakirjoittajista. Hän kirjoitti teokset *Don't Let's Go to the Dogs Tonight: An African Childhood* (2002) sekä *Scribbling the Cat: Travels with an African Soldier* (2004), joihin työni pohjautuu. Selkeyden vuoksi tulen käyttämään teoksista lyhenteitä. *The Dogs* -lyhenteellä viittaa Fullerin esikoisteokseen, kun taas *The Cat* -lyhenteellä viittaa Fullerin myöhempään teokseen.

¹ Fuller 2002, 154.

Toisen maailmansodan jälkeen syntyi kansainvälinen paine purkaa kolonialistiset järjestelmät, joihin kohdistui kasvavaa kritiikkiä. Zimbabwen ja eteläisen Afrikan historiaa tutkineen A. S. Mlambo mukaan toisessa maailmansodassa taistelleet mustat afrikkalaissotilaat olivat tyytymättömiä siihen, ettei heidän uhrauksiaan sodassa palkittu. Jotkut heistä olivat saattaneet kohdata köyhiä eurooppalaisia, jotka kohtelivat heitä tasavertaisesti tai intialaissotilaita, jotka kertoivat maansa itsenäisyyspyrkimyksistä. Monissa heräsi unelma afrikkalaisesta itsenäisyydestä.²

Rhodesian alueella kehityskulku oli kuitenkin mielenkiintoinen, sillä toisen maailmansodan jälkeen valkoisten määrä kasvoi alueella. Pelkästään vuonna 1948 17 000 valkoista brittitaustaista henkilöä muutti alueelle.³ Jo tätä ennen valkoisia oli ollut alueella. Eteläisen Afrikan historiaa tutkinut Rory Pilossof esittää, että Isoon-Britanniaan kuuluneessa Rhodesiassa valkoista maanviljelyä oli ollut jo 1890-luvulta lähtien.⁴ Tästä eteenpäin valkoisten läsnäolo Rhodesian ja Zimbabwen alueella on ollut katkeamatonta. He ovat jatkuvasti olleet vähemmistöasemassa suhteessa mustiin. Eurooppalaistaustaisten henkilöiden ylivalta perustui kolonialistisiin käsityksiin, jossa valta-asema luotiin valikoiduilla arvoilla, tietoisilla linjauksilla ja hallinnollisilla päätöksillä.⁵

Kun kolonialismin purkamisen vaatimukset alkoivat voimistua, piti Etelä-Rhodesian⁶ valtaa pitävä valkoinen, eurooppalaisperäinen vähemmistö päättäväisesti kiinni omasta valta-asemastaan ja vastusti mustien enemmistövaltaa. Kun Iso-Britannia kieltäytyi myöntämästä alueelle itsenäisyyttä ilman enemmistövaltaa, julistautui Rhodesia vuonna 1965 kovalinjaisen pääministeri Ian Smithin (1919–2017) johdolla itsenäiseksi valtioksi. Yksipuolisen itsenäisyysjulistuksen (*Unilateral Declaration of Independence*, UDI) myötä Rhodesia erkani paitsi Isosta-Britanniasta, myös Kansainyhteisöstä.⁷ Kansainvälisessä kolonialismin purkautumisen virtauksessa Rhodesia ui vastavirtaan.

² Mlambo 2009, 79.

³ Mlambo 2009, 80.

⁴ Pilossof 2012, 36.

⁵ Kuortti 2007, 11.

⁶ Maantieteellisesti samalla alueella on ollut useita nimiä. Brittihallinnon aikana (1923–1965) alue tunnettiin Etelä-Rhodesiana. Yksipuolisen itsenäisyysjulistuksen jälkeen alue tunnettiin vuosien 1965 ja 1980 välisenä aikana Rhodesiana, joskin noin puolen vuoden ajan vuonna 1979 valtion nimi oli Zimbabwe-Rhodesia. Vuodesta 1980 eteenpäin alue on tunnettu Zimbabwena.

⁷ Mlambo 2009, 110.

UDI-julistus tuomittiin kansainvälisesti. Rhodesian itsenäisyyttä ei tunnustettu ja Rhodesian osaksi koituivat Yhdistyneiden kansakuntien historian ensimmäiset talouspakotteet. Kansainvälisestä vastustuksesta huolimatta Rhodesia jatkoi valitsemallaan tiellä neljäntoista vuoden ajan. Rhodesian valkoinen vähemmistö ajautui pitkäkestoiseen, sisäiseen sissisotaan tilanteeseen tyytymättömien mustien kanssa. Rhodesian aktiiviset nationalistiliikkeet, ZANU ja ZAPU⁸, vaativat molemmat enemmistövaltaa ja militarisoituivat. Sisällissota jatkui vuodesta 1964 aina vuoteen 1979 asti.⁹

Sisällissodan repimässä Rhodesiassa vietti lapsuuttaan Alexandra Fuller. Hän oli syntynyt Tim ja Nicola Fullerin kolmanneksi lapseksi Glossopissa, Englannissa. Hänen vanhempansa eivät suinkaan olleet peribrittiläisiä maanviljelijöitä, vaan he olivat muuttaneet vain hieman ennen Alexandra Fullerin syntymää kotiseuduiltaan eteläisestä Afrikasta Englantiin. Fullerin kuvauksen mukaan perheen kokemukset Englannista eivät olleet kovin mairittelevia, sillä perhe palasi Afrikkaan vuonna 1972 ja he asettuivat asumaan Rhodesiaan.¹⁰

Rhodesian sisällissota päättyi neuvotteluihin joulukuussa 1979. Heti seuraavana vuonna maassa järjestettiin vaalit, joiden seurauksena puolueeksi järjestäytyneen ZANU-PF:n Robert Mugabe nousi uuden Zimbabwe-nimisen valtion pääministeriksi ja myöhemmin presidentiksi.¹¹ Monet valkoiset kokivat muutoksen sietämättömäksi. Zimbabwen itsenäistymisen jälkeen lukuisia valkoisia muutti maasta. Alkoi Zimbabwen historian ensimmäinen suuri muuttoaalto.¹² Myös Alexandra Fullerin perhe kuului tähän joukkoon, sillä perhe muutti pian itsenäistymisen jälkeen naapurimaa Malawiin.¹³

Mugaben johtama Zimbabwe oli suhteellisen vakaa valtio 2000-luvun alkuun saakka. Tasapainoinen talous, vaurastuva keskiluokka ja turismi olivat maan vahvuuksia, ja huolimatta presidentti Mugaben autoritäärisestä hallinnosta, maan tuomioistuin oli

⁸ ZANU eli *Zimbabwe African National Union*. ZAPU eli *Zimbabwe African People's Union*. Molemmat liikkeet olivat ideologialtaan sosialistisia ja saivat tukea Neuvostoliitosta. Molemmilla liikkeillä oli aktiiviset sotilassiivet.

⁹ Law 2016c, 553.

¹⁰ Fuller 2002, 37–39.

¹¹ Law 2016c, 553.

¹² Matambifora 2013, 251.

¹³ Fuller 2002, 227–229.

itsenäinen.¹⁴ Vakautta selittää osaltaan myös se, että alueella runsaasti viljelty tupakka oli valtion talouden kannalta merkittävää. Hallinto suosi tupakkaviljelijöitä, ja näistä monet olivat valkoisia.¹⁵ Talous kuitenkin heikkeni 1990-luvun puolivälistä alkaen kalliiden sotaretkien ja ankaran kuivuuden seurauksena. Samanaikaisesti mustat sisällissodan veteraanit vaativat eläkettä ja kritisoivat viljelysmaiden epäsuhtaista jakautumista.¹⁶

Tilanne eskaloitui taloudellisen tilanteen heikentyessä. Hallinto vastasi kritiikkiin käynnistämällä heinäkuussa 2000 reformaatio-ohjelman, maan uudelleenjaon.¹⁷ Ohjelman tarkoituksena oli siirtää valkoisten omistuksessa olevia maa-alueita mustien haltuun, sillä vuonna 2000 valkoiset suurviljelijät omistivat yli puolet hedelmällisistä viljelysmaista. Väestöstä he muodostivat alle kaksi prosenttia. Maan uudelleenjako kiihdytti entisestään talouden laskusuuntausta. Yhdessä poliittisen epävakauden ja kuivuuden kanssa ne johtivat talouden romahtamiseen ja lopulta vuoden 2004 hyperinflaatioon.¹⁸

Hallinnon välittämän viestin mukaan valkoiset zimbabwelaiset eivät olleet enää tervetulleita maahan, vaan Zimbabwe oli eksklusiivisesti mustien ihmisten valtio. Viestiä korosti vuoden 2001 kansalaisuuslaki, *Citizenship Act*. Uuden lain mukaan kansalaisuus kuului vain sellaisille henkilöille, joiden molemmat vanhemmat olivat syntyneet maassa.¹⁹ Lain merkitys oli hyvin suuri, sillä ilman kansalaisuutta henkilöllä ei ollut esimerkiksi äänioikeutta vaaleissa. Monet valkoiset olivat Ison-Britannian kaksoiskansalaisia ja monien toinen vanhempi oli syntynyt joko Euroopassa tai jossakin muussa Afrikan maassa. Niinpä monet valkoiset menettivät lakimuutoksen myötä mahdollisuutensa vaikuttaa Zimbabwen politiikkaan.²⁰ Lähes kolme miljoonaa zimbabwelaista menetti äänioikeutensa.²¹

¹⁴ Rotberg 2007, 168.

¹⁵ Pilosof 2012, 163.

¹⁶ Rotberg 2007, 169–170.

¹⁷ Tutkimuskirjallisuudessa aiheesta käytetään usein termiä maareformaatio. Mielestäni se antaa tapahtumalle kuitenkin liian positiivisen, uudistushenkisen ja kehitystä lupaavan soinnin. Myös shonankielistä termiä *jambanja* käytetään tapahtumista. Tässä tutkielmassa käytän tapahtumista termiä maan uudelleenjako, joka on mielestäni maareformaatiota tai muita sen variaatioita neutraalimpi termi.

¹⁸ Rotberg 2007, 172, 176.

¹⁹ Law 2016c, 552.

²⁰ Compagnon 2011, 171.

²¹ Mashingaidze 2011, 272.

Tapahtumien seurauksena käynnistyi Zimbabwen historian toinen suuri muuttoaalto. Lukuisat koulutetut ja taloudellisesti hyvin toimeen tulevat valkoiset muuttivat maasta. He kokivat lähtevänsä tahdonvastaiseen diasporaan²², pakoon entisestä kotimaastaan. Monet heistä löysivät uuden kodin Australiasta, Uudesta-Seelannista, Isosta-Britanniasta sekä Zimbabwen naapurimaista.²³

Tämä valtiojohtoinen rasismi sai aikaan valkoisten zimbabwelaisten joukossa muistelmakirjoittamisen aallon, jonka kautta he pyrkivät saamaan huomiota tilanteelleen. Tässä työssä viitataan tähän kirjoittamisen aaltoon termillä *white writing*. Kyseinen termi yleensä yhdistetään maineikkaaseen kirjailijaan J. M. Coetzeen. Termillä viitataan Afrikkaa käsittelevään kirjallisuuteen, jonka lukijakunnaksi oletetaan pikemminkin eurooppalainen kuin afrikkalainen yleisö. Termillä Coetzee ei suinkaan tarkoita, että valkoisten kirjoittaminen eroaisi merkittävästi mustien kirjoittamisesta. Termi viittaa pikemminkin kirjoittajiin, jotka eivät ole enää eurooppalaisia eivätkä vielä afrikkalaisia.²⁴ Vaikka Coetzee käyttää termiä viittaamaan eteläafrikkalaiseen valkoisten kirjoittamaan kirjallisuuteen, on termi sovitettavissa myös koillisen naapurimaan, Zimbabwen, kirjoittamisen kontekstiin.²⁵

1.2. Tutkimustilanne

Koen tarpeelliseksi selittää tutkielmani tässä vaiheessa eräitä sanoja, joita olen valinnut käyttää tekstissäni. Käyttämässäni alkuperäislähteissä mustiin afrikkalaisiin viitattiin toistuvasti sanalla *African*, afrikkalainen. Alexandra Fullerin identiteetin epäselvyydestä johtuen hän viittasi myös itseensä ja muihin valkoisiin afrikkalaisina.²⁶ Tässä työssä en käytä termiä afrikkalainen tarkoittaen yksinomaan alueen mustia asukkaita, sillä näin tehdessäni olisin kieltänyt alueen eurooppalaistaustaisilta henkilöiltä oikeuden kokea kuulumisen tunnetta alueelle.

²² Kreikankielinen sana, joka tarkoittaa hajaannusta. Sana merkitsee usein pakkomuuttoa, jossa jokin ryhmä joutuu asettumaan tahdonvastaisesti asumaan uudelle alueelle.

²³ Matambifora 2013, 249.

²⁴ Coetzee 1988, 11.

²⁵ Pilosof 2012, 152.

²⁶ Ks. esim. Fuller 2002, 8, 44.

Näin tehdessäni en olisi myöskään huomionnut riittävällä tavalla sitä, että valkoisia oli Fullerin kirjojen kirjoitushetkellä asunut alueella yli sadan vuoden ajan²⁷.

Tutkimuskirjallisuudessa tämän tutkielman kohdealueen väestöä jaotellaan pääsääntöisesti termein *black* ja *white*. Suomen kielessä ei ole vastaavaa vakiintunutta sanastoa kuvaamaan näitä ihmisjoukkoja, joten joudun käyttämään näiden sanojen kankeita suomennoksia musta ja valkoinen. Vaikka käytän sanoja musta ja valkoinen, haluan korostaa aiheeseen perehtynyttä Katja Uusihakalaa mukaillen, etten miellä näiden sanojen olevan luonnollisia tapoja kuvata ihmisten eroavaisuuksia. Kyse on historiallisesti ja kulttuurisesti luoduista termeistä.²⁸ Koska kyseisiä termejä kuitenkin käytetään paljon paitsi eteläisessä Afrikassa myös tutkimuskirjallisuudessa osoittamaan ihmisten taustaa, olen tekstin selkeyden ja lukemisen sujuvuuden vuoksi päättänyt käyttämään näiden termien suomennoksia.

Valkoisen identiteetin tutkiminen on kuulunut olennaisesti jälkikolonialistiseen tutkimukseen. Jälkikoloniaalinen teoria itsessään alkoi muotoutua 1970-luvulla ja vakiintui 1990-luvulla. Jälkikoloniaaliseen teoriaan perehtynyt Joel Kuortti kirjoittaa teorian olevan yhdistettävissä vallankäytön muotoihin, kuten vaikkapa rotuun, valtaan ja kansallisuuteen.²⁹ Nämä vallankäytön muodot näyttäytyivät myös Fullerin teoksissa, pitkälti muodossa, jossa valkoiset käyttivät valtaa mustiin.

Etelä-afrikkalaiset ja zimbabwelaiset tutkijat liittävät *whiteness studies* -tutkimuksen usein jälkikolonialistiseen tutkimukseen. Heidän mielenkiintonsa kohteena on se, miten siirtyminen kolonialismista jälkikolonialismiin vaikutti valkoisten identiteetteihin.³⁰ Esimerkiksi Rory Pilosof on esittänyt valkoisten identiteetin olleen rekonstruoimaton Zimbabwen uudessa jälkikolonialistisessa järjestelmässä.³¹ Tutkija Melissa Steyn on kirjoittanut runsaasti Etelä-Afrikan valkoisten identiteetistä apartheidin³² päättymisen jälkeen, ja tässä tutkielmassa olen valmis soveltamaan hänen havaintojaan myös Rhodesian ja Zimbabwen valkoiseen vähemmistöön.

²⁷ Pilosof 2012, 36.

²⁸ Uusihakala 2008, 1.

²⁹ Kuortti 2007, 14.

³⁰ Law 2016b, 301.

³¹ Ks. esim. Pilosof 2012, 198.

³² Apartheid oli Etelä-Afrikassa vuosina 1948–1991 harjoitettu rotuerottelupolitiikka, jonka tavoitteena oli säilyttää valkoisten etuoikeutettu sosiaaliekonominen asema. Kyse oli laillistetusta rotusorrosta.

Steynin mukaan valkoisilla on ollut tapana hahmottaa valkoisuutensa standardina. Tämä on mahdollistanut sen, etteivät valkoiset ihmiset ole kyenneet hahmottamaan sitä, miten rotu on määrittänyt ihmisten mahdollisuuksia yhteiskunnassa.³³ Vaikuttaa siltä, että valkoisuus on mielletty pikemminkin näkymättömäksi väriksi kuin rotua määritteleväksi tekijäksi.

Identiteetti on keskeinen osa yksilön itseymmärrystä, sillä identiteetin kautta yksilö rekonstruoi paikkansa maailmassa. Kulttuuritutkija Stuart Hallin mukaan yksi tapa luoda identiteetti on tunnistaa se eron kautta. Tällä hän tarkoittaa sitä, että identiteetti muodostetaan kysymällä ”mitä minä en ainakaan ole”.³⁴ Valkoisille rhodesialaisille oli varsin tyypillistä määritellä identiteettiään tällaisen toiseuden käsitteen kautta.

Jälkikolonialistisen Zimbabwen valkoista vähemmistöä on tutkittu havaintojeni mukaan yhä enenevässä määrin erityisesti 2000-luvulta alkaen. Kiinnostusta voi selittää maan uudelleenjaon aikaansaamalla suurella vaikutuksella Zimbabwen valkoiseen vähemmistöön. Muuttunut tilanne tuotti tutkijoille runsaasti tutkimusaineistoa niin uutisten, haastatteluiden, muistelmateosten kuin fiktiivisen kirjallisuuden muodossa. Erityisen suosittu teema näyttää olevan naapurimaa Etelä-Afrikassa. Ilmiötä selittää maiden maantieteellinen läheisyys sekä se, että monilla Etelä-Afrikasta käsin aihetta tutkivilla on jonkinlainen yhteys Zimbabween.

Valkoisuus Rhodesiassa ja Zimbabwessa on varsin kiitollinen tutkimuskohde, sillä se istuu moneen tieteenalaan. Tätä tutkielmaa varten kokoamani lähdeaineisto koostuu niin antropologeista, sosiaalitieteilijöistä, historioitsijoista kuin elämäkertatutkijoista. Tutkimuskenttä on ilahduttavan monimuotoinen, joskin mielestäni sosiaalishistoriallinen katsantokanta näytti korostuvan tutkijoiden keskuudessa.

Ajallisesti tutkimus painottuu 2000-lukuun. Eräänlaisen keskustelunavauksen teki Robert Muponden ja Ranka Primoracin toimittama artikkelikokoelma *Whiteness in Zimbabwe: New Approaches to Literature and Culture* vuodelta 2005³⁵. Teos pureutui Zimbabwen valkoisten muuttuneeseen asemaan verrattain ripeästi maan uudelleenjaon käynnistymisen jälkeen. Teos asetti suuntaviivat valkoisten

³³ Steyn 2001, xxvi.

³⁴ Hall 1999, 12.

³⁵ Muponde, Primorac 2005.

zimbabwelaisten tutkimiselle, sillä monet tutkijat, joihin viitataan tässä tutkielmassa, ovat perehtyneet tähän teokseen.

Monien tutkijoiden mielenkiinto kohdistui 2000-luvulla nimenomaan valkoisiin zimbabwelaisiin maanviljelijöihin, sillä maan uudelleenjaon toimet kohdistuivat erityisesti heihin. Tämän teeman osalta pioneerina on toiminut antropologi David McDermott Hughes, joka on kiertänyt Zimbabwen alueella haastattelemassa valkoisia maanviljelijöitä. Haastatteluidensa pohjalta hän on koonnut teoksen *Whiteness in Zimbabwe: Race, Landscape, and the Problem of Belonging*.³⁶ McDermott Hughesin laajamittainen haastatteluaineisto on hyödyttänyt useita tutkijoita, joista erityisesti haluan nostaa esiin historioitsija Rory Pilossofin.

Pilossof näyttää sijoittuvan kiinteästi McDermott Hughesia seuranneeseen virtaan, joka tutkii valkoisuutta Afrikan eteläosissa. Pilossofin teos *The Unbearable Whiteness of Being: Farmers' Voices from Zimbabwe*³⁷ on ollut minulle lähes korvaamaton apu tätä työtä kootessani. Pilossofin teos antoi arvokasta tietoa siitä, miten valkoisten maanviljelijöiden käsitykset maan historiasta vaikuttivat heidän asenteisiinsa. Pilossofin mielenkiinnon kohteena on erityisesti ollut millainen rooli valkoisilla itsellään on ollut maan uudelleenjaon tapahtumissa. Tähän aiempi tutkimus ei näytä juuri ottaneen kantaa.

Aihe on kiinnostanut enenevässä määrin myös Suomessa. Antropologi Katja Uusihakala teki jo vuonna 2008 väitöskirjan³⁸ entisistä rhodesialaisista valkoisista ja näiden muistamisen tavoista. Hän on sittemmin palannut samankaltaisten teemojen pariin julkaisutyössään.³⁹ Liki kymmenen vuotta myöhemmin Lena Englundin väitöskirja käsitteli valkoisen zimbabwelaisen, Peter Godwinin, elämäkerrallisia teoksia otsikolla *Memoir in Transit: Whiteness, Displacement and Journalism in Peter Godwin's Autobiographical Writing*.⁴⁰ On siis huomattava, että mielenkiinto valkoisiin rhodesialaisiin ja zimbabwelaisiin jatkuu yhä.

³⁶ McDermott Hughes 2005.

³⁷ Pilossof 2012.

³⁸ Uusihakala 2008.

³⁹ Ks. esim. Uusihakala, Katja: *Rescuing children reforming the Empire: British child migration to colonial Southern Rhodesia* (2015).

⁴⁰ Englund 2017.

Tutkimuskirjallisuuden perusteella tutkijat suhtautuvat pääosin kriittisesti presidentti Mugaben hallintoon ja valkoisten kohteluun, joskin viljelysmaan epätasainen jakautuminen tunnustetaan. Tutkijat näyttävät olevan sitä mieltä, että Zimbabwessa oli 2000-luvulle tultaessa runsaasti ongelmia, joista monet juonsivat juurensa Rhodesian päiviin. Kritiikkiä kuitenkin sai osakseen se, miten nämä ongelmat pyrittiin ratkaisemaan maan uudelleenjaossa.⁴¹

Monet tutkijat, joihin nojaudun tässä teoksessa, ovat tutkineet Zimbabwen 2000-luvun tapahtumia nimenomaan valkoisten kirjoittamien omaelämäkertojen kautta. Tällaista tutkimusotetta edustaa esimerkiksi Kate Law, joka on tutkinut erityisesti naisten kolonialistista historiaa sekä naisten roolia brittiläisen kolonialismin purkautumisen aikana. Law kritisoi vuoden 2016 artikkelissaan *Mostly We Are White and Alone*⁴² Alexandra Fulleria siitä, että tämän näkemys Zimbabwen historiasta on kapea ja teleologinen. Law kritisoi zimbabwelaisia kirjoittajia siitä, etteivät nämä nähneet yhteiskunnassa ollutta rasismia, ennen kuin he itse joutuivat sen uhreiksi maan uudelleenjaon myötä.⁴³

Law on kritisoinut myös muita tutkijoita siitä, miten monet näyttävät mieltävän valkoiset rhodesialaiset, sittemmin zimbabwelaiset, homogeeniseksi joukoksi. Vaikka kyse olikin jatkuvasti verrattain pienestä ihmisjoukosta, on Law'n mukaan silti liioittelua pitää tätä joukkoa täysin samanmielisenä. Law'n mukaan erityisesti vuonna 1965 tapahtuneen UDI-julistuksen jälkeen Rhodesiassa oli useita oppositioryhmiä, jotka vastustivat vähemmistövallan jatkumista. Näihin ryhmiin kuului myös valkoisia rhodesialaisia.⁴⁴

Monet *white writing* -tutkijat ovat Law'n tavoin tutkineet nimenomaan Fullerin *The Dogs* -teosta. Pääasiallisesti tutkijat suhtautuivat Fullerin kuvaukseen kriittisesti ja kritisoivat erityisesti Fullerin ymmärtämättömyyttä tilanteeseen. Esimerkiksi eteläisen Afrikan kirjallisuutta valkoisten näkökulmasta tutkineen Ashleigh Harrisin mukaan Fuller ei näyttänyt kokevan poliittista oivallusta teoksia kirjoittaessaan ja

⁴¹ Ks. esim. Rotberg 2007; McDermott Hughes 2010; Pilosof 2012.

⁴² Law 2016b.

⁴³ Law 2016b, 297, 299.

⁴⁴ Law 2016a, 4.

muistellessaan aikuisena lapsuuttaan, vaan pikemminkin hänen kuvauksensa keskittyi valkoisten uhriuteen.⁴⁵

Alexandra Fullerin vuonna 2004 julkaisemaa *The Cat* -teosta on tutkittu toistaiseksi vähemmän kuin *The Dogs* -teosta. Vuonna 2009 englanninkielisen kirjallisuuden tutkija Antje M. Rauwerda julkaisi artikkelin, jossa hän käsitteli valkoisuutta *The Cat* -teoksessa. Hän kiinnitti huomionsa sekä Fullerin että K-veteraanin⁴⁶ epäselviin identiteetteihin valkoisina afrikkalaisina.⁴⁷ Nimenomaan identiteetin epäselvyys näytti olevan keskeinen teema molemmissa Fullerin teoksissa, joita käsittelem tässä tutkielmassa.

Koska alkuperäislähteeni ovat omaelämäkerrallisia teoksia, on metodologisena lähestymistapanani muistitietotutkimus. Tavoitteenani on näin ollen tuoda esille muistelijan, Alexandra Fullerin, näkökulma menneisyydestä.⁴⁸ Omaelämäkertoille on mielestäni varsin tyypillistä se, että ne pyrkivät järjestelemään niiden kirjoittajan identiteettiä. Elämäkertoja paljon tutkineen Maarit Leskelä-Kärjen mukaan elämäkerta on tapa muistaa ja tutkia elämää.⁴⁹ Primaarilähteeni ollessa omaelämäkerta, kuuluu se aineistotyyppinä mikrohistorian piiriin. Näin ollen tutkielmani lähtökohdaksi asettuvat mikrohistoriaan kuuluvat ilmiöt, kuten perhe ja yksilö. Alexandra Fullerin yksilön ja perheen kokemuksia kuvaavat teokset asettuvat tähän piiriin mainiosti.

Teoksessaan *Reading Autobiography* Sidonie Smith ja Julia Watson esittävät seikkaperäisen ja täsmällisen luokittelutavan omaelämäkertoille. Omaelämäkerta muodostuu kreikkalaisperäisistä sanoista *auto*, itse; *bios*, elämä sekä *graphe*, kirjoittaminen. Sen sijaan muistelmia, *memoir*, on yksityisempi kuin omaelämäkerta. Omaelämäkerta pohtii laajemmin moraalista ulottuvuutta, ollen kenties kriittisempi ja analyttisempi kuin muistelmateos. Samoin omaelämäkerta liikkuu vapaammin julkisen ja yksityisen mielenmaiseman välillä. Tämän luokittelun mukaisesti Fullerin teokset ovat siis omaelämäkertoja, mutta eivät muistelmateoksia, sillä Fullerin teksteissä on nähtävissä moraalinen ulottuvuus. Smithin ja Watsonin mukaan

⁴⁵ Harris 2005, 116.

⁴⁶ K oli Fullerin *The Cat* -teoksessa esiintyvä anonyymi sisällissodan veteraani. Ks. sivu 14.

⁴⁷ Rauwerda 2009, 60.

⁴⁸ Fingerroos, Haanpää 2006, 28.

⁴⁹ Leskelä-Kärki 2017, 9.

tällaisille teoksille on tyypillistä se, että ne sitovat subjektin sosiaaliseen ympäristöön joko tarkkailijana tai osallistujana.⁵⁰ Erityisesti *The Cat* -teoksessaan Fuller näytti pyrkivän asemoimaan itsensä tarkkailijaksi, eikä tuonut tekstissä suoraan omia mielipiteitään esiin.

Kenties näiden kahden Fullerin omaelämäkerran yhdistelmä voisi olla Smithin ja Watsonin määritelmän mukaisesti *conversion narrative*. Tällä he tarkoittavat omaelämäkertaa, jossa on nähtävissä syyllinen aikaisempi yksilö sekä paremmin tietävä myöhempi yksilö. Tähän myöhempään vaiheeseen kuuluu yleensä itsereflektio, joka on nähtävissä myös Fullerin myöhemmässä teoksessa. Fullerin teokset ovat myös osa sarjaa, jossa Fuller kertoi elämästään. Tätä omaelämäkertatyyppiä Smith ja Watson kutsuvat termillä *serial autobiography*. Tässä jokainen omaelämäkerran osa on jatkuvaa, eteenpäin menevää elämän narratiivia.⁵¹

Jälkikolonialistista kirjallisuutta tutkineen Tony Simoes da Silvan mukaan teoksessa *The Dogs* Fuller pyrki kuvaamaan lapsen kokemuksia sodasta ja hallinnossa tapahtuneista muutoksista. Simoes da Silvan mukaan on mielenkiintoista tarkastella valkoisen henkilön lapsuutta Rhodesian poliittisten muutosten keskellä sekä kiinnittää huomiota eurooppalaisuuden näkyvyyteen Afrikassa. Lisäksi henkilökohtaiset muistot konfliktin aikana osoittavat, miten kollektiivista muistia⁵² on rakennettu.⁵³ Edes omaelämäkerrallinen muistelu ei ole vapaa kollektiivisesta hyväksynnästä. Vaikka omaelämäkerran kirjoittaja näennäisesti toimii itsevaltaisesti muistellessaan omaa elämäänsä, hän on sosiaalistunut omaan kulttuuriinsa ja ilmaisee itseään oman kulttuurinsa kerrontatapojen mukaisesti.⁵⁴ Näin ollen myös Alexandra Fuller toisti teoksissaan valkoisten afrikkalaisten kerrontatapoja.

On syytä korostaa muistamisen ja muistelemisen eroa jo tämän tutkielman varhaisessa vaiheessa, sillä samankaltaisuudestaan huolimatta sanat eivät ole synonyymeja. Muistamisella tarkoitetaan yleensä tietämisen objektia, ja

⁵⁰ Smith, Watson 2010, 274–275.

⁵¹ Smith, Watson 2010, 266, 280.

⁵²Sosiologi Maurice Halbwachs'n kehittämän määritelmän mukaan yhteisö määrittelee sen, mikä on muistelemisen arvoista ja sen mitä täytyy muistaa. Kollektiivisella muistilla tarkoitetaan historiakuvaavaa, sukupolvien avainkokemuksia tai historiallisia traumoja. Ks. Esim. Juha Siltala: Kollektiivinen muisti – kuka on se, joka muistaa?

⁵³ Simoes da Silva 2005, 471–472.

⁵⁴ Korkiakangas 1996, 29.

muistamisessa palautetaan mieleen muistiin tallennettua ainesta. Sen sijaan muistelulla tarkoitetaan kerrontatilanteeseen valikoituja sopivia elämäkokemuksia.⁵⁵ Kun kertoja muistelee elämäänsä, hän tulkitsee sitä. Hän arvioi elämäänsä uudelleen ja kenties ottaa kantaa nykytilanteeseen.⁵⁶ Fullerin teoksissa oli mielestäni kyse pikemminkin muistelusta kuin muistamisesta. Erityisesti tämä korostui Fullerin ensimmäisessä, *The Dogs* -teoksessa, jossa hän muisteli ajallisen etäisyyden takaa lapsuuttaan.

On selvää, että omaelämäkerrat ovat luokiteltavissa monella tavalla ja nämä luokitukset voivat olla osittain päällekkäisiä. Selkeimmin Fullerin teokset näyttävät olevan traumanarratiiveja. Tällaiset narratiivit ovat kuvauksia trauman kokemuksesta, ja niille on usein ominaista se, ettei kirjoittaja kykene kuromaan umpeen kirjoitushetken ja sen mitä muistellaan välistä aukkoa umpeen. Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka traumasta kirjoittaminen on merkityksellistä, sanat eivät riitä kuvaamaan traumaa.⁵⁷ Alexandra Fullerille tällainen trauma oli varhaislapsuudessa koettu sota.

On korostettava, että omaelämäkerran luonteelle on tyypillistä se, että se on subjektiivinen ja kirjoittamishetkestä käsin tuotettu tulkinta.⁵⁸ Niinpä omaelämäkerta ei ole rekonstruktiona täydellinen ja virheetön, ja sitä tutkivan on syytä suhtautua lähteeseen kriittisesti. Nämä seikat eivät kuitenkaan tee omaelämäkerrasta epäkelvoo lähdettä tutkijalle, vaan sopivalla kysymyksenasettelulla ja kriittisyydellä omaelämäkertoja on mahdollista käyttää tutkimuslähteenä. Tutkijalla on myös vastuu omista tulkinnoistaan.

1.3. Alkuperäisaineiston esittely ja tutkimuskysymykset

Alexandra Fullerin teokset *The Dogs* ja *The Cat* linkittyvät suurempaan kontekstiin. Muistelmakirjoittamisen aallossa myös Alexandra Fuller tunsi mitä ilmeisemmin myös halua kertoa oman tarinansa ja tulla kuulluksi. Aikuisiällä Fuller muutti pois Afrikasta ja asettui asumaan Yhdysvaltoihin. Molempien kirjojen kirjoitushetkellä Fuller asui siis Zimbabwen ulkopuolella.

⁵⁵ Raninen-Siiskoinen 1999, 32.

⁵⁶ Korhokangas 1996, 36.

⁵⁷ Smith, Watson 2010, 283.

⁵⁸ Fingerroos, Haanpää 2006, 32.

Aiemmassa tutkimuksessa Fullerin teoksiin on suhtauduttu melko kriittiseen sävyyn. Koska valkoisen vähemmistövallan historiaa Afrikassa on tutkittu aiemmassa tutkimuksessa runsaasti, kiinnitän huomioni pikemminkin yksilön kuvaukseen tapahtumista. Tässä tutkielmassa selvitän Alexandra Fullerin teosten kautta, miten valkoiset rhodesialaiset, sittemmin zimbabwelaiset, kokivat vähemmistövallasta luopumisen ja yhteiskunnan muutoksen. Kysyn, miten valkoisten asema muuttui sisällissodan päättyessä, ja miten erityisesti valkoiset tilalliset reagoivat muutokseen Alexandra Fullerin kuvausten mukaan?

Tässä tutkielmassa tulee korostumaan myös arjen historia. Ennakko-olettamani on, että Rhodesiassa rotuerottelulla oli keskeinen asema arjessa. Se ohjaili tapoja, ajatusmalleja ja ihmisten käyttäytymistä. Tästä syystä kysyn myös, miten rotuerottelu näkyi rhodesialaisten ja zimbabwelaistan arjessa.

Minua motivoi valitsemaan Fullerin teokset alkuperäislähteikseni ennen kaikkea se, miten nämä teokset kytkeytyvät kiinnostavalla tavalla kahteen mielenkiintoiseen aikakauteen. Vuosien 1964–1979 pitkään sisällissotaan ja valkoisen vähemmistövallan murentumiseen, sekä teosten kirjoitushetkeen 2000-luvun alussa, jolloin valkoisten asema muuttui jälleen merkittäväällä tavalla. Tässä tutkielmassa tulen tarkastelemaan kahta eri aikatasoa: teosten kirjoitushetkeä maan uudelleenjaon aikana 2000-luvulla sekä sisällissodan päättymisen vaiheita 1980-luvulla. Fullerin elämän varrella on tapahtunut useita historiallis-yhteiskunnallisesti merkityksellisiä tapahtumia, kuten Rhodesian olemassaolon päättyminen ja Zimbabwen muuttunut tilanne 2000-luvun alussa. Näitä vaiheita voi pitää Fullerin sukupolven avainkokemuksina.⁵⁹

Alexandra Fuller on yhdistettävissä Afrikka-aiheiseen muistelmakirjoittamisen traditioon, jossa erityisesti naiskirjoittajilla on ollut näkyvä rooli. Jo 1800-luvulla naiskirjailijat Gertrude Page ja Cynthia Stockley kirjoittivat Rhodesian valkoisista. Kenties maineikkain näistä kirjailijoista on rhodesialaistaustainen Nobel-palkittu Doris Lessing, joka käsitteli teoksissaan identiteettiä ja valkoisuutta kolonialistisessa Zimbabwessa. Niinpä Alexandra Fullerin teokset sijoittuivat pitkän ketjun osasiksi.

⁵⁹ Avainkokemus on Karl Mannheimin kehittämä käsite, jolla tarkoitetaan sukupolven yhteisiä kokemuksia, jotka sitovat sukupolven yhteen. Tällainen vahva avainkokemus voi olla vaikkapa sota tai vallankumous.

Häntä seurasi joukko muita naiskirjailijoita, esimerkiksi rhodesialaistaustainen Lauren St. John julkaisi vuonna 2007 omaelämäkerrallisen *Rainbow's End: A Memoir of Childhood, War and an African Farm* teoksensa. Muina omaelämäkertakirjoina voi nostaa esiin muun muassa Wendy Kannin teoksen *Casting With a Fragile Thread: A Story of Sisters and Africa* (2006) ja Lauren Liebenbergin *The Voluptuous Delights of Peanut Butter and Jam* -teoksen (2008). Fullerin lailla nämä kolme naista olivat sittemmin muuttaneet pois Zimbabwesta eivätkä asuneet maassa kirjojensa kirjoitushetkellä. Heitä yhdisti Fulleriin myös heidän etuoikeutettu asemansa koulutettuina naisina.

Fuller on ollut 2000-luvulla melko tuottelias kirjailija. Hän on julkaissut kuusi kirjaa ja elokuussa 2019 hän julkaisi viimeisimmän teoksensa. Näistä teoksista viisi kertoo Fullerin omasta elämästä ja hänen perheestään. Fullerin laajasta tuotannosta huolimatta tämän tutkielman tavoitteiden kannalta rajaaminen oli tarpeellista. Esimerkiksi teoksessaan *Cocktail Hour under the Tree of Forgetfulness* (2011) Fuller käsitteli äitinsä kokemuksia Afrikassa. En valikoinut teosta kuitenkaan alkuperäislähteeksi tähän tutkielmaan, sillä se ei ajallisesti sovi maan uudelleenjaon vaiheisiin ja siihen kytkeytyneeseen muistelmakirjoittamiseen, jota tutkin tässä työssä.

Alexandra Fullerin esikoisteos *The Dogs* kuvasi hänen lapsuuttaan sisällissodan Rhodesiassa sekä perheen hämmentynyttä suhtautumista maan Zimbabweksi muuttamiseen. Käytän vuonna 2002 julkaistua painosta teoksesta, loppuunmyyty ensipainos kirjasta julkaistiin vuotta aiemmin. *The Cat* -teoksessa aikuistunut Fuller palasi eteläiseen Afrikkaan vierailukseen vanhempiensa luona. Hän esitteli valkoisen Rhodesian sisällissodan veteraanin, K:n, joka suostui vastahakoisesti matkustamaan Zimbabween ja kertomaan Fullerille teoistaan sodan aikana. Kertomusten myötä Fullerin oli pohdittava omaa suhdettaan sisällissotaan ja valkoisten asemaan silloisessa Rhodesiassa.

Fullerin kuvauksen mukaan K-lyhenteellä esiintyvä veteraani oli posttraumaattisesta stressireaktiosta kärsivä Rhodesian sisällissodan veteraani, joka oli asettautunut asumaan Sambiaan. Tekstissään hän ei kertonut K:n oikeaa nimeä tai valokuvannut tätä, vaikka kuvittikin muuten melko runsaasti teoksiaan. Näin teoksen lukijan tehtäväksi on jäänyt sen päättäminen, oliko K todellinen hahmo laisinkaan. K:n

todellisuutta tukee Fullerin kuvaus hänestä ja hänen kokemuksistaan, mutta varmuuteen lukijan on hankala päästä. Lukijan on oikean nimen, yhteystietojen, valokuvien ja muun olemassaoloa puoltavan todisteen puutteessa tyydyttävä luottamaan Fullerin kuvauksen todenperäisyyteen.

Näissä kahdessa käsittelemässäni teoksessa on hyvin erilaiset näkökulmat huolimatta siitä, että teosten julkaisujen välillä on vain kaksi vuotta. Merkittävää on se, että *The Cat* -teoksessaan Fuller on fyysisesti eteläisessä Afrikassa ja kiertää aluetta aikuisena. Sen sijaan *The Dogs* -teoksessa Fuller ainoastaan muistelee Afrikkaa, kirjoittaen kirjansa Yhdysvalloista käsin.

Fullerin *The Dogs* -teoksen julkaisi alun perin *Random House* -kustantamo. Suurkustantamona sillä ei vaikuta olleen mitään erityistä julkaisuprofilia, vaan kustantamo julkaisi kirjoja laidasta laitaan. Fullerin *The Cat* -teoksen alkuperäiskustantajaksi on merkitty *Penguin Group* -kustantamo, joka sekin oli merkittävä toimija alallaan. Vuonna 2013 *Random House* ja *Penguin Group* fuusioituivat ja muodostivat *Penguin Random House* -kustantamon. Fullerin kustantajat eivät näytä profiloituneen julkaisemaan nimenomaan Zimbabween 2000-luvun tilannetta ja hallintoa kritisoivia teoksia. On luultavaa, että kasvanut kiinnostus tapahtumiin sai kustantajat tarttumaan Fullerin teksteihin. Palaan tähän teemaan työni alaluvussa 3.2.

Olen päätenyt jaottelemaan työni kahteen käsittelylukuun. Käsittelyluvuista ensimmäisessä kiinnitän huomioni Alexandra Fullerin lapsuuteen Rhodesiassa. Käsittelen Fullerin lapsuuden kokemuksia Rhodesiasta sekä sisällissodasta. Käsittelen myös Rhodesian muuttumista Zimbabweksi sekä valkoisten suhtautumista tilanteeseen Fullerin kuvauksen mukaan. Tässä luvussa arjen historian tema korostuu. Toisessa käsittelyluvussa huomioni suuntautuu valkoisten kuulumisen tunteeseen itsenäisessä Zimbabwea välittömästi itsenäistymisen jälkeen ja myöhemmin maan uudelleenjaon tapahtumien aikana.

Perustelen tätä käsittelylukujen jaottelua Kate Law'n artikkelissaan *Mostly we are White and Alone* esittämällä havainnolla. Law'n mukaan monille valkoisille zimbabwealaisille, jotka ovat kirjoittaneet muistelmateoksia 2000-luvun alussa, on ollut tyypillistä erityisesti kahden teeman käsittely: lapsuuden ja kuulumisen tunne.

Nämä teemat näyttävät muodostavan *white writing* -kirjoittamisen keskeisen ytimen.⁶⁰

Nämä kaksi teemaa, lapsuus ja kuulumisen tunne, ovat löydettävissä myös Alexandra Fullerin teoksista, jotka olen valikoinut tähän tutkielmaan. Lapsuuden teema näkyi erityisesti teoksessa *The Dogs*, josta kertoi jo teoksen alaotsikko *An African Childhood*. Tästä syystä *The Dogs* -teos painottuu jonkin verran ensimmäisessä käsittelyluvussa, jossa käsittelem Fullerin lapsuutta. Kysymys kuulemisen tunteesta näkyi Fullerin teoksissa jatkuvasti, hänen pohtiessa omaa identiteettiään aikuisen äänellä.

⁶⁰ Law 2016b, 298.

2. Arki Rhodesiassa

Tässä käsittelyluvussa kiinnitän huomioni Rhodesian arjen historiaan, johon rotuerottelu kuului olennaisesti. Alaluvussa 2.1. käsittelen Alexandra Fullerin lapsuutta Rhodesiassa sekä käynnissä olleen sisällissodan vaikutusta perheeseen. Fullerin kuvauksessa mielenkiintoista on se, että hän kuvasi teoksessaan *The Dogs* lapsuuttaan sekä lapsuuden teemoja aikuisen kirjoituksessa. Fuller käsitteli sisällissotaa myös myöhemmässä *The Cat* -teoksessaan, mutta näissä näkökulma oli toinen, sillä päähuomiossa oli veteraani K:n muistelmia sodasta. Koska teokset ovat varsin erilaisia luonteeltaan, nousee tässä alaluvussa esiin erityisesti *The Dogs* -teos, jossa Fuller käsitteli lapsuuttaan.

Alaluvussa 2.2. tulen siirtämään huomioni sisällissodan päättymistä seuranneisiin vuosiin. Entisen Rhodesian, sittemmin Zimbabwen, valkoisen vähemmistön oli pohdittava uudelleen identiteettiään ja asemoitumistaan yhteiskunnassa.

2.1. Fullerin lapsuuden kokemus Rhodesiasta

Asuttuaan lyhyesti Englannissa kolmivuotiaan Alexandra Fullerin perhe palasi Rhodesiaan jo vuonna 1972. He asettuivat ensin asumaan Karoi-nimiselle alueelle, jossa heille oli vuokratila. Fullerin vanhemmat olivat aiemmin asuneet eri puolilla Afrikkaa, mutta he päättivät asettua perheensä kanssa nimenomaan Rhodesiaan. Heihin vetosi Rhodesian valkoinen vähemmistövalta, sillä Fullerin äiti kertoi myöhemmin: "We were prepared [...] to take our baby into a war to live in country where white men still ruled. [...] We were prepared to die, you see, to keep one country white run."⁶¹

Ilmeisesti vanhempien liki apokalyptiselta kuulostavan toiveen taustalla olivat ympäri Afrikkaa ilmenneet levottomuudet, jotka käynnistyivät kolonialismin purkautumisen myötä. Aihetta tutkineen Joel Kuortin mukaan siirtomaavaltarakenteiden purkautuminen vuodesta 1945 eteenpäin saattoi olla hyvin väkivaltaista ja nopeaa. Siirtomaaisäntiä ei välttämättä korvattu paremmilla hallitsijoilla, vaan tilalle nousi myös diktaattoreita.⁶² Käsitykseni mukaan monet Afrikassa asuneet valkoiset kokivat levottomuuksien osoittavan, etteivät afrikkalaiset

⁶¹ Fuller 2002, 23.

⁶² Kuortti 2007, 12.

kyenneet huolehtimaan itsestään ilman eurooppalaisten apua, eikä saavutettuja tuloksia tulisi heittää hukkaan nationalistisen liikehdinnän takia. Kuortti vahvistaa näkemykseni kirjoittamalla, että epävarmuudella perusteltiin siirtomaavaltojen tarvetta.⁶³

Jo ennen Alexandra Fullerin Englannissa tapahtunutta syntymää Fullerin vanhemmat olivat menettäneet toisen lapsensa. Adrian-poika kuoli Rhodesiassa, ja lapsen kuoleman jälkeen Afrikka alkoi sittenkin tuntua vieraalta, jolloin perhe muutti Englantiin. Huolimatta Rhodesian haastavasta tilanteesta keskellä poliittista myllerrystä maahan palaaminen oli perheelle ilmeisesti helppo päätös lyhyen Englannissa vietetyn ajan jälkeen. Fullerin Keniassa syntynyt äiti ei sopeutunut Englantiin, minkä lisäksi hänen omat tukiverkostonsa olivat Rhodesiassa, jossa myös hänen sisarensa asui.⁶⁴

Fullerin kuvaus lapsuudesta oli *The Dogs* -teoksessa jatkuvasti huomattavan tarkkaa huolimatta siitä, että hänen kuvauksensa ulottui myös hänen varhaislapsuuteensa. Muistitietoa tutkinut Pirjo Korkiakankaan mukaan kehityspsykologisen tutkimuksen mukaan lapsilla ei ole tietoisena muisteluna ilmenevää omaelämäkerrallista muistia ennen neljän vuoden ikää. Pienet lapset saattavat muistaa yksittäisiä tapahtumia. Jo noin viidestä ikävuodesta eteenpäin lapsi kykenee kokoamaan omaelämäkerrallista muistia.⁶⁵ Näin ollen on mahdollista, että Fullerin kuvaukset aivan varhaisimmista lapsuudesta on koottu hänen vanhempiensa kertomuksista. Noin viidestä ikävuodesta eteenpäin Fullerille on ollut mahdollista muistaa lapsuuttaan.

The Dogs -teoksessaan Fuller siteerasi toistuvasti erityisesti äitinsä avoimen rasistisia kommentteja, kun taas hänen isänsä jäi vähemmälle huomiolle. Uskon tämän johtuvan siitä, että hänen äidillään oli rooli lasten ensisijaisena kasvattajana. Äidin kanssa vietetyn ajan takia erityisesti äidin kommentit olivat Fullerin mielessä myös aikuisuudessa, kirjojen kirjoitushetkellä. Vanhemmat näyttävät jääneen ankariksi ja etäisiksi hahmoiksi Fullerille, joskin vanhempiin vaikutti varmasti käynnissä ollut Rhodesian sisällissota. Arvioin ettei ole ollut helppoa olla turvallinen aikuinen sodan

⁶³ Kuortti 2007, 12.

⁶⁴ Fuller 2002, 37, 86.

⁶⁵ Korkiakangas 1996, 32.

keskellä tai perheen viidestä lapsesta kolmen kuoltua⁶⁶ vauvaikäisenä. Myöhemmin perheenjäsenten välillä oli myös suuri fyysinen etäisyys, sillä Fullerin vanhemmat asuivat yhä eteläisessä Afrikassa hänen itsensä asuessa Yhdysvalloissa.

Kate Law on korostanut naisten roolia Rhodesian vähemmistöhallinnossa. Hänen mukaansa kotitalouksien valtiattarina nimenomaan naiset olivat päivittäisessä yhteydessä mustiin. He olivat imperialistisen moraalin vartijoita, siirtäen kolonialismin abstraktin tasolta käytäntöön.⁶⁷ Niinpä nimenomaan naisten suhtautuminen mustiin oli hyvin hierarkkista, mikä näkyi myös Alexandra Fullerin äidin käytöksessä.

Naisten tehtävänä oli myös luoda sivistyneen maailman mukainen kodin ilmapiiri.⁶⁸ Fullerin lapsuudessa tämä näkyi hänen äitinsä pyrkimyksenä kasvattaa tyttäristään innokkaita lukijoita oman esimerkkinsä ja ääneen lukemisen kautta. Lisäksi äiti piti kotona usein päällä BBC:n radiokanavaa. Vaikka he asuivat kaukana entisestä emämaasta, Big Benin kellonluonnit olivat radion kautta tuttu ääni Fullerille.⁶⁹

Fullerin kuvauksen perusteella perhe näytti pitävän tiukasti kiinni eurooppalaisesta elämäntavasta, jonka ulkopuolelle mustat jäivät. Mustiin liittyi Fullerin lapsuuden kuvauksessa vahvasti toiseuden käsite, mikä osoitti heidät erilaisiksi kuin Fullerin itsensä ja hänen perheensä. Laaja-alaisesti yhteiskuntaa tutkineen Jan Nederveen Pietersen mukaan toiseuden käsitteelle oli hyvin tyypillistä, että näitä toisia on aina monta.⁷⁰ Myös Fullerin kuvauksessa mustat esitettiin toistuvasti joukkoina, jotka ympäröivät valkoisia. Mielestäni tämä heijasteli historiallista tapaa käsittää mustat afrikkalaiset villoina. He olivat runsaslukuinen, hahmoton massa, joka ympäröi uhkaavana valkoisia tilallisia kun he kamppailivat tuodakseen eurooppalaisen elämäntavan Afrikkaan.

On merkityksellistä huomioida miten Alexandra Fullerin 1980-luvulle sijoittuvan lapsuuden kuvauksissa toistuivat vielä eriarvoisuuden teemat. Hänen kuvauksensa perusteella yhteiskunnasta piirtyi vahvasti epätasa-arvoisuuteen perustuva kuva,

⁶⁶ Fullerin veli Adrian kuoli ennen Fullerin syntymää. Fulleria nuorempi Olivia-sisko menehtyi tapaturmaisesti vauvaiässä, ja Richard-pikkuväli syntyi kuolleena.

⁶⁷ Law 2016a, 5.

⁶⁸ Primorac 2010, 206.

⁶⁹ Fuller 2002, 6–10, 65.

⁷⁰ Nederveen Pieterse 1992, 233.

jossa valkoisten ja mustien elinpiirit olivat erillään toisistaan. Taustalla oli historiallinen ajatus rotuerottelusta, jonka mukaisesti valkoiset ja mustat edustivat eri rotuja, joista valkoinen oli arvokkaampi ja sivistyneempi. McDermott Hughesin mukaan vielä 1970-luvun lopulla monet valkoiset rhodesialaiset uskoivat mustien eroavan valkoisista merkittävällä tavalla. Yhteiskunnan poliittiset elimet olivat valkoisten hallussa, mikä näytti käytännössä tarkoittavan valkoisille edullisia tuomioita ristiriitatilanteissa. Niinpä valkoinen tilallinen saattoi pahoinpidellä mustan työntekijänsä kuoliaaksi ja hyvittää tekonsa pienehköllä sakkosanktiolla.⁷¹

Yhdysvaltalaiskirjailija Toni Morrison on kirjoittanut maineikkaan artikkelin *Playing in the Dark*, jossa hän käsittelee valkoisuutta yhdysvaltalaiskirjallisuudessa. Morrisonin mukaan oli varsin tyypillistä jättää kirjallisuudessa mustat sivuosaan. Kirjoitustyö heijasteli mustien marginaalista vaikutusta valkoisten elämään. Morrisonin mukaan olisi epäuskottavaa päästää mustia laajemmin esiin pelkän kiintiön muodossa, mikäli heillä ei muutoin ollut suurta osuutta kirjoittajan elämässä.

72

Myös Alexandra Fuller kirjoitti teoksissaan hyvin vähän kohtaamisistaan väestön enemmistön kanssa. He eivät näyttäneet Fullerin teoksissa oikeastaan lainkaan yksilöinä vaan pikemminkin stereotyyppisinä afrikkalaisina, jotka ovat kuvauksissa varastelevia, laiskoja ja ahneita. Heidän toiseutensa suhteessa Fullerin perheeseen näkyi esimerkiksi Fullerin äidin kannustaessa tytärtään välttämään ”afrikkalaista” käytöstä: liikkumasta hitaasti tai syömästä suu auki.⁷³ Perheen sisäisessä dialogissa ”kuin afrikkalainen” näyttikin liittyvän aina johonkin negatiiviseen tapaan. Fuller esimerkiksi kuvasi perheen kokin liki seitsemänkymmentävuotiaaksi mieheksi, joka tuoksui marihuanalta ja oli saanut jälleen yhden lapsen.⁷⁴ Fullerin kuvaus toisti stereotyyppistä kuvausta afrikkalaisista seksuaalisesti vastuuttomina huumeidenkäyttäjinä. Ylipäätään teoksissa esitellyt mustat olivat pääasiallisesti perheen työntekijöitä, kokkeja tai lastenhoitajia. He olivat siis palkollisen suhteessa perheeseen eivätkä koskaan perheystäviä tai tuttavina.

⁷¹ McDermott Hughes 2010, 12.

⁷² Morrison 1996, 81.

⁷³ Fuller 2002, 42.

⁷⁴ Fuller 2002, 13.

Steynin mukaan valkoisten afrikkalaisten ajattelulle oli varsin tyypillistä, että mustat ikään kuin katosivat silloin kun heidän työaikansa päättyi eivätkä he kuuluneet valkoisten vapaa-aikaan.⁷⁵ Tämä näkyi myös Fullerin teoksissa, joista kummassakaan hän ei kuvannut mustien vapaa-ajan viettoa. Hänen huomionsa oli jatkuvasti kiinnittynyt valkoisten toimintaan ja kokemuksiin. Fullerin elämässä yhteys mustiin näytti muodostuvan pikemminkin välttämättömyyden tai vahingon kautta. Esimerkiksi erään harvoista vierailuistaan mustan perheen kodissa hän kuvasi olleen moottoripyörän rikkoutumisesta aiheutunut vahinko.⁷⁶

Todellisuudessa valkoisten ympärillä oli jatkuvasti mustia ihmisiä. Maanviljely tarvitsi työvoimaa, joka Rhodesiassa pitkälti koostui maaseudun mustista asukkaista. Tilat olivat pitkälti riippuvaisia tästä halvasta työvoimasta, joka paitsi huolehti pelloista ja paimensi karjaa, myös työskenteli kaivoksissa, huolehti lapsista ja valmisti ruoat.⁷⁷ Myös Fullerin perheen maatiloilla työskenteli runsas joukko työntekijöitä. Pääsääntöisesti Fuller kuvasi heidät vanhemmilleen uskollisiksi työntekijöiksi, jotka tiesivät paikkansa sekä heidän ja valkoisten välille luodut erot.⁷⁸

Mustilla palvelijoilla on pitkä historia Euroopassa. Heidä oli tuotu 1700-luvulta alkaen eurooppalaisten ylimystöperheiden palvelijoiksi, eräänlaisiksi vaurauden statussymboleiksi. Heidät puettiin usein eksotiikkaa henkiviin asuihin ja heidät otettiin mielellään mukaan perheen jäseniä kuvastaviin taideteoksiin. Tarkoituksena oli osoittaa isäntäperheen vauraus. Näissä teoksissa mustat palvelijat kuvattiin lapsenomaisiksi ja ihailevasti emäntäänsä tai isäntäänsä katseleviksi.⁷⁹

Vaikka Rhodesiassa ei Fullerin lapsuudessa puhuttu mustista palvelijoina vaan työntekijöinä, he näyttäytyivät silti edelleen statussymboleina. Fullerin kuvausten perusteella on havaittavissa, että mustien työntekijöiden runsas määrä oli merkki valkoisten maatilojen menestyksestä. Siksi Fullerin perheen taloudelliset vaikeudet ja jatkuva muuttaminen näyttävät osoittavan, että perheellä oli vaikeuksia pitää kiinni näistä menestyksen symboleista. Taloudellisista vaikeuksista ja sisällissodasta

⁷⁵ Steyn 2001, x.

⁷⁶ Fuller 2002, 240–243.

⁷⁷ Pilosof 2012, 164.

⁷⁸ Ks. esim. Fuller 2002, 42.

⁷⁹ Nederveen Pieterse 1992, 124–126.

huolimatta perheen työntekijät olivat silti Fullerin kuvauksen mukaan pääsääntöisesti uskollisia hänen vanhemmilleen.

Mustien läsnäolon vähäisyyttä Fullerin varhaisemmassa teoksessa *The Dogs* selittää osaltaan vähemmistöhallinnon luoma rodullinen järjestys, joka segregoi heidät maaseudun reservaatteihin sekä kaupunkien omille asuinalueille. Näin monikulttuurinen kosketuspinta jäi vähiin.⁸⁰ On mielestäni huomionarvoista miten Fullerin vanhemmat näyttivät usein toivovan, että mustat yksinkertaisesti menisivät pois. He eivät toivoneet mustia heidän ominaan pitämille alueille.⁸¹ Mustien läsnäolottomuus jatkui Fullerin teoksissa myöhemminkin, sillä mustat eivät olleet vahvasti esillä Fullerin *The Cat* -teoksessa.

Jo 1800-luvulta kumpusi perinne, jonka mukaisesti valkoisten oli hyvä pysyä riittävän etäällä mustista.⁸² Tästä syystä Fullerin perhe eristi itsensä mustista. Eurooppalaisen identiteetin säilyttäminen oli ilmeisen tärkeää. Ajatus läheisyydestä mustien kanssa oli selvästi kauhistuttava valkoisille, sillä valkoisen ajatusmallin mukaisesti vain valkoinen saattoi olla sivistynyt.

Etäisyyden merkitys korostui Fullerin tekstissä, kun hän lapsena pelkäsi käärmeen puremaa *down there*. Perheen mustat työntekijät kieltäytyivät yksiselitteisesti vilkaisemasta haavaa ja halusivat odottaa Fullerin äidin saapumista. Myöhemmin äiti muistutti ankarasti: "Not in front of the servants [...] Never, ever pull down your shorts in front of an African again."⁸³ Mielestäni tässä on havaittavissa se, miten Fullerille opetettiin jo pienestä pitäen miten erilaisessa asemassa hän valkoisena oli suhteessa mustiin.

Nämä pyhitetyt valkoiset kehot olivat kuitenkin Fullerin mukaan todellisuudessa loiseläinten kiusaamia ja tautien koettelemia, eivät suinkaan elinvoimaa uhkuvia jumalkuvia. Fullerin perhe oli melko köyhä, joskin eurooppalaisen taustansa vuoksi he näyttivät olleen jo lähtökohtaisesti korkeammalla Rhodesian luodussa yhteiskunnallisessa hierarkiassa kuin afrikkalaistaustaiset henkilöt. Eteläisen Afrikan kirjallisuutta tutkineen Anthony Chennellsin mukaan kolonialistisen

⁸⁰ McDermott Hughes 2010, 7.

⁸¹ Ks. esim. Fuller 2002, 157.

⁸² Jahoda 1999, 118.

⁸³ Fuller 2002, 44.

ideologian ydinviesti oli rodullinen. Nämä hierarkiat olivat toisinaan todella eriskummallisia. Esimerkiksi Rhodesian brittitaustaiset hyväksyivät 1940-luvulla vastahakoisesti juutalaiset ja eurooppalaistaustaiset afrikaanerit⁸⁴ valkoisiksi, ja mielsivät heidät silti ehdottomasti *poor white* -ryhmään.⁸⁵ Nämä kuvitteelliset hierarkiat pyrkivät erottamaan ihmisryhmät toisistaan paremmuusjärjestykseen. Vielä 1980-luvulla Fullerit nostettiin yhteiskunnallisessa hierarkiassa korkealle ainoastaan siksi, että he olivat brittitaustaisia valkoisia. Tässä hierarkkisessa ajatusmallissa heidän varallisuudellaan ei näytä olleen suurta merkitystä.

Fullerin hiljaisuus mustien osalta ulottui myös alueen historialliseen kulttuuriin, kuten Suur-Zimbabween.⁸⁶ Näin hän ikään kuin ohitti alueen sivistyksen historian, jättäen jäljelle vain sen sivistyksen joka oli tullut Euroopasta. Tämä oli varsin tyypillistä valkoisille rhodesialaisille.⁸⁷ On nähtävissä, että Fuller mainitsi tummaihoiset ainoastaan eräinä harvoina yksittäisinä hetkinä. Molemmissa teoksissa he jäivät pääsääntöisesti kerjäläisten ja kurjien rooliin.

Eräs harvoista yksityiskohtaisemmista kuvauksista perheen työntekijöistä oli *The Dogs* teoksessa kuvattu tapahtumasarja, jossa perheen lojaaliksi kuvattu palvelijatar Violet löydettiin rajusti pahoinpideltynä. Kävi ilmi, että tilan toinen työntekijä, July-niminen mies oli pahoinpideltyt hänet sekä varastanut Fullerin äidin arvokkaat sormukset. Fullerin isä lähti uskollisten työntekijöidensä kanssa jäljittämään pakenevaa Julya. Fuller kirjoitti:

He [Dad] says, 'Let the boys deal with him.' He nods 'the boys'. The militia who have come to arrest July and his companion turn and look

⁸⁴ Afrikaanerit ovat pääasiallisesti Etelä-Afrikassa asuvia eurooppalaistaustaisia buurien ja hollantilaisten jälkeläisiä. Perinteisesti he ovat kuuluneet reformaatiokirkkoihin, olleet ihonväritään valkoisia ja puhuneet äidinkielenään afrikaansia, joka on hollannista kehittynyt kieli. *Poor white* termillä Chennells tarkoittaa valkoisten omassa hierarkiassa alimmalla asteella olevia hyvin köyhiä valkoisia.

⁸⁵ Chennells 2005, 133–134.

⁸⁶ Kyseessä oli 1900-luvulla syntynyt merkittävä kauppakaupunki, jossa oli enimmillään jopa 10 000 asukasta. Eurooppalaiset siirtomaaisännät pyrkivät todistamaan, että kyse oli valkoisten rakentamasta kaupungista ja tätä kautta osoittamaan kolonialismin historiallisen perinteen. Nyky-Zimbabwen ideologialle kaupungin merkitys on suuri. Ks. lisää Peter Garlake: *Early Art and Architecture of Africa* (2002).

⁸⁷ McDermott Hughes 2010, 7.

the other way. [...] When the dust clears, they [the militia] are dragging July behind a truck by a rope.⁸⁸

Mielestäni mielenkiintoista tässä kuvauksessa on se, miten Fuller kuvasi tapahtumat. *The boys* termillä kuvailtu joukko tilan työntekijöitä oli todellisuudessa ryhmä aikuisia tummaihoisia miehiä. Vaikka Fuller mainitsi miesten nimet teoksessaan, hän kuvasi ryöstökertomuksensa aikana heidät sitaattimerkkejä käyttäen pojiksi ja isänsä uskollisimmiksi työntekijöiksi.⁸⁹ Tällainen vähättelevä tapa kutsua aikuisia miehiä pojiksi oli varsin yleistä valkoisten keskuudessa. Näin he tekivät mustista työntekijöistä lapsen kaltaisia, jotka tarvitsivat kolonialistista valtaa, sillä ilman sitä he eivät tulleet toimeen. Tämän lisäksi puhetyyli osoittaa, että valkoiset rhodesialaiset toistivat sukupolvesta toiseen tiettyjä mielikuvia mustista ja liittivät heihin toiseuden.⁹⁰ Vaikka Fuller pyrki etäännyttämään itsensä tällaisesta ajatusmallista käyttämällä sitaatteja, hän päätti silti käyttää termejä tekstissään eikä korvannut niitä muilla sanoilla. Näin Fullerin etäännyttäminen ei täysin onnistunut.

Perhe ei nähnyt Violetia enää sen jälkeen kun hänet vietiin sairaalaan, eikä heitä vaikuta kiinnostaneen mitä tälle myöhemmin tapahtui. Myöskään pitkään perheessä työskennelleen Julyn motiivit tai mahdollisesti saama vankeustuomio ei kiinnostanut ainakaan nuorta Alexandra Fulleria, sillä hän ei kuvannut kysyneensä vanhemmiltaan Violetin ja Julyn kohtaloista.

Perheen oma hätä ryöstön keskellä kuvattiin silti tarkasti. Fullerin vanhemmilla oli tapana pantata sormukset vastikkeeksi, jotta he voisivat kasvattaa tupakkasadon ja jonka myytyään he lunastivat sormukset takaisin.⁹¹ Pitkään jatkuneen sisällissodan myötä maanviljely oli käynyt vaikeaksi. Rhodesia oli erityisen tunnettu tupakan viljelystään, ja ennen UDI-julistusta 71 % viennistä oli koostunut tupakan ja sokerin viennistä Britanniaan. UDI-julistusta seuranneet pakotteet sekä valistustyön seurauksena tupakoinnin globaali vähentyminen olivat ajaneet erityisesti tupakkaviljelijät ahdinkoon.⁹² Niinpä myös Fullerin perheellä oli vaikeuksia tupakan viljelyssä.

⁸⁸ Fuller 2002, 132.

⁸⁹ Fuller 2002, 125.

⁹⁰ Chikowero 2014, 126.

⁹¹ Fuller 2002, 121.

⁹² Pilosof 2012, 20.

Mustiin kohdistettu väkivalta Rhodesian itsenäisyyden ja sisällissodan aikana ei yleensä ole valkoisten historiakuvauksissa vahvasti läsnä.⁹³ Tätä selittää mielestäni Zimbabween maan uudelleenjaon tilanne, jossa valkoiset pyrkivät siistimään omaa mainettaan rasismien harjoittajina, kun heihin itseensä kohdistettiin valtiojohtoista rasismia. Niinpä väkivallan osalta huomio kiinnittyi pääsääntöisesti valkoisiin kohdistettuihin tekoihin, erityisesti vuosituhaten alussa väkivaltaisesti kuolleisiin maanviljelijöihin.⁹⁴

Jättäessään mustat afrikkalaiset pieneen rooliin kirjoissaan, nosti Fuller heidän sijastaan esiin luonnon. McDermott Hughesin mukaan valkoisten kertomuksille Afrikasta oli hyvin tyypillistä se, miten luonto ja ympäristö nostettiin suurempaan rooliin kuin afrikkalainen ihminen. Keskeisessä asemassa olivat maa, kasvillisuus ja eläimet, kun taas afrikkalaiset tummaihoiset henkilöt eivät nousseet eurooppalaisten narratiivien mielenkiinnon kohteiksi. *White writing* -teoksille on ollut tyypillistä se, että valkoiset kuvattiin luonnon ja eläinten suojelijoina, kun taas mustat lähinnä hyväksikäyttivät luontoa.⁹⁵

Valkoisten etuoikeutena oli nauttia luonnosta, mutta mustille tämä nautinto-oikeus ei kuulunut. Fullerin lapsuudessa perhe ui, ratsasti ja matkusti ympäristössä huolimatta sisällissodasta, mutta näillä retkillä Fuller ei kuvannut olleen kohtaamisia mustien kanssa. Myös *The Cat* -teoksessa valkoiselle Alexandra Fullerille ja hänen matkatoverilleen K:lle oli mahdollista matkustaa sisällissodan taistelupaikoille muistelemaan ja uudelleen kokemaan. Sen sijaan alueen mustat asukkaat pysyttelivät kotiseuduillaan ja kiinni työssään. Edes presidentti Mugaben hallinnon käynnistämä maan uudelleenjako ja noussut nationalismi eivät estäneet heitä kulkemasta alueella.

Erityisesti varhaisissa kuvauksissa, joita valkoiset kirjoittivat Afrikasta, toistui kuvaus Rhodesian maaseudusta pastoriaalina, maalaismaisena idyllinä, jossa valkoiset maanviljelijät näkivät vaivaa unelmansa eteen ja pioneereina muuttivat asumattoman alueen vehreäksi viljelys- tai laidunmaaksi.⁹⁶ Myös Alexandra Fuller toisti näitä kuvauksia. Hän kuvasi erityisesti äitinsä uupumattomia ponnisteluja

⁹³ Pilosof 2012, 169.

⁹⁴ Esimerkiksi maanviljelijä David Stevensin väkivaltainen kuolema mainitaan useissa lähteissä valkoisia syvästi järkyttäneenä tapahtumana. Ks. esim. Peter Godwin: *When a Crocodile Eats the Sun*. Picador, London 2004, 83, 107 tai McDermott Hughes 2010, 83, 99.

⁹⁵ McDermott Hughes 2010, 12, 52.

⁹⁶ Pilosof 2012, 51.

eläinten ja kodin hyväksi, mutta ei suonut vastaavaa mielenkiintoa mustiin työntekijöihin.

Erytyisesti Fuller nosti äitinsä esiin *The Dogs* -teoksessa, mikä on luonnollista lapsuutta kuvaavassa teoksessa. Hän kuvasi äitinsä mielenterveysongelmista ja alkoholismista kärsivänä naisena, jonka tasapaino järkkäsi kolmen lapsen menetyksen myötä jatkuvasti enemmän ja enemmän. Fullerin äiti oli arvaamaton ja tulinen ja hyökkäsi usein verbaalisesti alueen mustia asukkaita vastaan. Erytyisesti äitiin vaikutti negatiivisesti mustien epätoivo nälän tai sairauksien koettellessa heitä.⁹⁷

Pastoraalimallin mukaisesti Fuller kuvasi *The Dogs* -teoksessaan elämän maataloilla olleen raskasta työtä, johon myös hänet totutettiin pienestä pitäen. He eivät koskaan laiskotelleet, vaan työskentelivät uutterasti. Fuller ei kuitenkaan mainitse valtion myöntämistä tuista valkoisille maanviljelijöille. Pilossofin mukaan tämä on varsin tyyppillistä valkoisille muistelmakirjoittajille, joista monet jättävät mainitsematta, että Rhodesian hallinto tuki varsin avokätisesti alueen eurooppalaistaustaisia asukkaita, jotka jäivät sisällissodan aikana alueelle tukemaan hallintoa ja jatkoivat maanviljelyä vahvistaen näin valtion taloutta. Rhodesian itsenäisyyden aikana, vuosien 1965 ja 1979 välillä, valkoiset viljelijät saivat keskimäärin tukea 8 000 Rhodesian dollarin arvosta, kun taas musta maanviljelijä sai tukea 60 Rhodesian senttiä.⁹⁸ Valkoinen valtion hallinto arvosti siis huomattavasti korkeammalle valkoisten viljelijöiden panosta.

Vielä Zimbabwen vuonna 1980 tapahtuneen itsenäistymisen jälkeen valkoiset maanviljelijät saivat erilaisia etuja valtiolta, ennen kuin tilanne heikkeni 2000-luvulle tultaessa. Havainnon esittänyt Pilossof kritisoi Fulleria siitä, ettei tämä tuonut asiaa esiin teksteissään.⁹⁹ Toisaalta edellä esitetyssä havainnossaan Pilossof ei huomioi sitä, että Alexandra Fuller muisteli *The Dogs* -teoksessaan lapsuuttaan. Maataloustukien kaltaiset seikat eivät todennäköisesti ole koskettaneet häntä itseään, vaan hänen vanhempansa ovat hoitaneet talousasiat. Niinpä maataloustukien mainitsematta jättäminen voi selittyä yksinkertaisesti sillä, etteivät erilaiset tukimuodot olleet Fullerille ajankohtaisia hänen lapsuudessaan.

⁹⁷ Fuller 2002, 157.

⁹⁸ Pilossof 2012, 20, 163.

⁹⁹ Pilossof 2012, 163.

Ylipäättään tarkasteltaessa teosta *The Dogs* on syytä huomioida, että kyseessä on tilanne, jossa aikuinen muistelee lapsuuttaan. Niinpä muistaminen ei välttämättä ole tarkkaa eivätkä muistot välttämättä ole totuudenmukaisia. Tutkijat Smith ja Watson haastavat pohtimaan, mistä lukija voi tietää kertooko omaelämäkerta totuuden vai valehtelee se. Erityisen pulmallinen tilanne on Fullerin kaltaisissa tapauksissa, jolloin aikuinen muistelee lapsuuttaan. Smithin ja Watsonin mukaan lapsi oppii jo varhain erilaisia muistamistekniikoita sekä sen, mitä ympäröivä kulttuuri odottaa hänen muistavan. Erityisesti lapsen muistiin jäivät perhepiiriin kuuluvat perinteet sekä juhlapäivät.¹⁰⁰

Fuller vaikuttaa muistaneen erityisen tarkasti vauvaikäisen pikkusiskonsa Olivian kuoleman. Olivia oli Fullerin ja hänen isosiskonsa Vanessan hartaasti odottama ja vaalima lapsi, joka hukkui traagisesti pieneen kuralätäkköön. Fuller kuvasi rakastaneensa Oliviaa enemmän kuin mitään muuta ja syyttäneensä itseään siskon kuolemasta.¹⁰¹ Olivian lyhyellä elämällä näyttää olleen keskeinen rooli Fullerin tarinan kaarella.

Olivian kuoleman myötä Alexandra Fuller kuvasi elämänsä jakautuneen kahtia: aikaan ennen Olivian kuolemaa, onnellisiin vuosiin, sekä surullisiin vuosiin Olivian kuoleman jälkeen. Ensimmäisen ajanjakson Fuller kuvasi olleen täynnä maanista iloa, rakkautta Rhodesiaa kohtaan sekä varmuutta tilanteen muuttumattomuudesta. He lauloivat auton katolla roikkuen laulua *Rhodesians Never Die*¹⁰², isän kannustaessa lapsia laulamaan kovempaa.¹⁰³

Fullerin elämän toinen osa alkoi hänen mukaansa Olivian kuoltua. Hän kuvasi vanhempiansa muuttuneen pelottaviksi, runsaasti alkoholia käyttäviksi ja huolimattomiksi ihmisiksi. Alkoholin käyttöä ei vältetty edes silloin, kun edessä oli ajomatka kotiin. Fuller kuvasi: "If we crash and all of us die it will be my fault because Olivia died and that made Mum and Dad crazy. That's how it is after Olivia dies."¹⁰⁴ Hän koki vahvasti olleensa syyllinen sisarensa kuolemaan ja perheensä epäonneen.

¹⁰⁰ Smith, Watson 2010, 12, 17.

¹⁰¹ Fuller 2002, 86–90.

¹⁰² Clem Tholetin vuonna 1973 säveltämä patrioottinen laulu, joka nousi valkoisten keskuudessa suosioon sisällissodan aikana.

¹⁰³ Fuller 2002, 96.

¹⁰⁴ Fuller 2002, 99.

Siskon kuoleman traagisten seurausten lisäksi Fullerin lapsuus eteni pitkälti sodan tahdittamana. Tilanne toi mukanaan sellaisia haasteita ja muistoja, joita rauhan keskellä kasvanut ei ole kokenut. Esimerkiksi Fullerin lapsuusmuistoihin kuuluivat aseiden käyttöharjoitukset sekä isän osallisuus sotaan.¹⁰⁵ Tällaiset muistot ovat luultavasti tarkasti Fullerin mielessä, kun taas jotkin toiset asiat kenties eivät ole. Kuitenkin se, mitä henkilö muistaa sekä mitä hän unohtaa ja miksi, saattaa Smithin ja Watsonin mukaan vaihdella.¹⁰⁶ Uskon Fullerin muistojen sodasta olleen melko tarkkoja, sillä kyse on ollut traumaattisista hetkistä, jotka ovat painuneet lapsen mieleen.

Pilossofin mukaan on syytä huomioida, että kirjan kirjoitusprosessi on tarkoituksellinen ja suunniteltu prosessi, jossa kirjoittajalla on mahdollisuus valikoida millaista kieltä ja määritelmiä hän käyttää ja mitä asioita hän tuo esiin. Nämä kirjoittajan käyttämät työkalut paljastavat kenelle tekstiä kirjoitetaan sekä miten kirjoittaja näkee itsensä. Pilossofin mukaan erityisesti *white writing* – kirjoittajille on tyypillistä, että he näin määrittelevät itsensä erityiseksi ryhmäksi, jotka ainoana kykenevät kertomaan mitä tämän ryhmän jäsenille tapahtui.¹⁰⁷ Niinpä on syytä huomioida, että myös Fuller kirjoittaessaan kykeni itse valikoimaan mitä hän toi esiin ja mitä ei sekä miten hän esitti elämäänsä vaikuttaneet ihmiset.

Tarkasteltaessa Fullerin kertomuksia on syytä pitää mielessä, ettei omaelämäkertaa itsessään tulisi pitää historiallisena todistusaineistona. Vaikka historiankirjoitus ja omaelämäkerrallinen narratiivi voikin Smithin ja Watsonin mukaan olla synonyymeja, tulisi omaelämäkertoja tarkastella ainoastaan historiallisina tallenteina. Huolimatta siitä, että ne voivatkin sisältää eräänlaisia faktoja, ne eivät silti kerro aukottomasti tarkastellusta tapahtumasta tai ajanjaksosta. Omaelämäkerrat ovat Smithin ja Jonesin mukaan subjektiivisia totuuksia pikemminkin kuin faktoja.¹⁰⁸

Vaikka Alexandra Fuller pyrki *The Dogs* -teoksensa alaotsikolla *An African Childhood* osoittamaan teoksen kuvaavan hyvin tyypillistä lapsuutta Afrikassa, ei hänen lapsuuttaan voi mielestäni pitää kovin tavanomaisena. Hänen lapsuutensa taustalla pauhasi koko ajan sisällissota, joka määritteli elämisen rytmiä. Konepistoolin

¹⁰⁵ Ks. esim. Fuller 2002, 76.

¹⁰⁶ Smith, Watson 2010, 20.

¹⁰⁷ Pilossof 2012, 153.

¹⁰⁸ Smith, Watson 2010, 10.

käsittely ja miinasuojattu auto olivat arkipäivää Fullerille, ja sisarusten kuolema kipeä tosiasia.¹⁰⁹ Tämän kaiken lisäksi Fuller kuvasi valkoisen lapsen lapsuutta, joka oli varmasti hyvin erilainen kuin samaan aikaan Rhodesiassa kasvaneen mustan lapsen lapsuus.

¹⁰⁹ Ks. esim. Fuller 2002, 75–77.

2.2. Zimbabwen itsenäistyminen ja muutos identiteetissä Fullerin kuvaamina

Rhodesian sisällissota päättyi lopulta joulukuussa 1979 tulitaukoon ja valkoisen vähemmistön tappioon. Alexandra Fullerin kuvauksen mukaan valkoiset lapset olivat rukoilleet kouluissa menestyksen puolesta ja laulaneet taistelulauluja, mutta he olivat silti yllättäen hävinneet: "[...] it is such a surprise when we lose the War."¹¹⁰ Kirjoittaessaan "meistä" hän liitti itsensä valkoiseen yhteiskuntaan huolimatta siitä, että hän muisteli lapsuuttaan ja lapsen käsitys politiikasta oli todennäköisesti vähäinen. Traumanarratiiveja tutkineet Jeffrey C. Alexander ja Elizabeth Butler Breese esittävät, että traumanarratiiveille tällainen "me"-ajattelu on varsin tyypillistä. "Me" pyritään konstruoimaan narratiivien kautta, ja tämä kollektiivinen "me" kohtaa ja kokee trauman.¹¹¹

Vaikka Fuller piti tappiota yllätyksenä, todellisuudessa lopunmerkit olivat olleet ilmassa jo pitkään. Monet valkoiset ymmärsivät ettei sotaa voitettaisi ja että enemmistövalta olisi väistämätön.¹¹² Kate Law on asiasta toista mieltä. Hänen mukaansa Rhodesian valtapuolue *Rhodesian Front* oli propagoinut voimakkaasti menestyksestä ja onnistumisesta, minkä seurauksena tappio oli aidosti yllätys monille valkoisille.¹¹³ Mielestäni tämä keskustelu osoittaa, että valkoisten käsitys Rhodesian todellisesta tilanteesta oli hyvin rajallinen ja vaihteleva.

Jo vuonna 1978 maltillinen piispa Abel Tendekayi Muzorewa *African National Council* -puolueesta sopi valkoisen hallinnon kanssa väliaikaishallituksesta, johon myös maltillisemmat mustien oikeuksia ajaneet puolueet otettiin mukaan. Piispa Muzorewan johdolla muodostettiin uusi valtio, Zimbabwe-Rhodesia. Rhodesian sisällissodan vaiheita ja seurauksia ryhmänä tutkineet Mdisi, Nyakudya ja Barnes kuvaavat, että valtion kaksiosaisen nimen oli tarkoitus viestiä monikulttuurisesta kumppanuudesta. Todellisuudessa valkoinen hallinto ei suinkaan menettänyt

¹¹⁰ Fuller 2002, 146.

¹¹¹ Alexander, Butler Breese 2012, xiii.

¹¹² Pilosof 2012, 24.

¹¹³ Law 2016a, 142.

uskoaan valkoiseen ylivaltaan. Esimerkiksi poliisi, tuomioistuinlaitos ja armeija olivat edelleen tiukasti valkoisen vähemmistön hallussa.¹¹⁴

Monet mustat nationalistisotilaat tulkitsivat sopimuksen olleen petos pääministeriksi nousseen Muzorewan osalta. Niinpä vuoden 1978 jälkeinen aika oli täynnä väkivaltaa ja puutetta. Rhodesian taloudellinen tilanne oli kansainvälisten sanktioiden seurauksena käymässä mahdottomaksi.¹¹⁵ Puute näkyi myös Fullerin kuvauksessa. Vaikka perheellä oli aina ruokaa pöydässä, se oli Fullerin kuvauksen perusteella niukkaa. Tupakkasadon myyminen oli vaikeaa, ja Fullerin isä joutui usein myymään sadon toivomaansa halvemmalla.¹¹⁶

Muzorewa päätti luopua vallasta oltuaan pääministerinä vain kuusi kuukautta, mitä Fuller kuvasi sanoin: "[...] most un-African thing."¹¹⁷ Näyttää siltä, että Alexandra Fuller koki Muzorewan eron olleen ennen kaikkea kristillinen teko. Kuvatessaan Muzorewan päätöstä hän kirjoitti Muzorewan taustasta kristittyinä piispana sekä siitä, miten vallasta luopumista ei voinut pitää afrikkalaisena tapana. Mielestäni Fuller näin kytkee Muzorewan toiminnan kristilliseen maailmaan sekä edelleen länsimaiseen maailmaan. Pelkkänä afrikkalaisena hän ei olisi koskaan luopunut vallasta, mutta Fullerin kuvauksessa kristillisyyksi sai hänet tekemään niin. On nähtävissä, että Fullerin mukaan Muzorewa valitsi seurata kristillisiä oppeja eikä kahminut itselleen valtaa kuten Fuller koki muiden afrikkalaisten tekevän. Niinpä tähän Fullerin ajatukseen sisältyi yllätys, rasistinen hätkähdys siitä, että afrikkalainen poliitikko todella luopui vallasta.

Ajatus mustien moraalittomuudesta näyttää olleen vahvasti esillä valkoisten kaikkein stereotyyppisimmissä käsityksissä mustista. Käsityksen historialliset juuret olivat pitkällä, sillä esimerkiksi 1800-luvun lopulla valkoiset lähetystyöntekijät kirjoittivat paljon mustien aikuisten moraalittomuudesta. Tämän moraalittomuuden he siirsivät kouluttamattomille lapsilleen.¹¹⁸ Fullerin tekstien perusteella kyseessä oli sitkeä historiallinen käsitys.

¹¹⁴ Mtisi, Nyakudya, Barnes 2009, 163–164,

¹¹⁵ Mtisi, Nyakudya, Barnes 2009, 164.

¹¹⁶ Fuller 2002, 136–138.

¹¹⁷ Fuller 2002, 147.

¹¹⁸ Jahoda 1999, 147.

Muzorewan eron seurauksena Lontoossa käynnistyivät neuvottelut, joiden tarkoituksena oli saada sota päättymään. Valkoinen vähemmistö ja länsimaat olivat ilmeisesti huolissaan siitä, että maa ajautuisi sosialistista ideologiaa edustavien sotilasryhmien käsiin.¹¹⁹ Lopulta vuonna 1979 sodan osapuolet kokoontuivat *Lancaster House* -konferenssiin, joka päätti sisällissodan.

Helmikuussa 1980 järjestettyjen vaalien jälkeen Robert Mugabesta¹²⁰ tuli ensimmäinen pääministeri maahan, jonka nimi oli nyt Zimbabwe. Maa oli jakautunut paitsi poliittisesti ja etnisesti, myös maantieteellisesti. Maaseutu oli pitkälti hyvin köyhää, ja sukupuolten välinen epätasa-arvo yleistä.¹²¹ Uusi pääministeri aloitti kautensa näennäisen rauhallisella linjalla¹²², vaatien sovintoa ja ymmärrystä osapuolten välille sekä ehdottaen varsin maltillisia taloudellisia uudistuksia.¹²³ Alexandra Fuller kuvasi, ettei hän ollut koskaan kuullutkaan Mugabesta ennen kuin tämä nousi pääministeriksi.¹²⁴ Vaikka Fuller oli Zimbabwen itsenäistyessä yksitoistavuotias, mikä selittää poliitikkojen nimien vierauden, on huomio silti mielenkiintoinen. Tämä oli varsin tyypillistä valkoisille, jotka suhtautuivat välinpitämättömästi mustien nationalistijohtajiin ja -sankareihin.¹²⁵

Vielä itsenäistymisen jälkeen monet valkoiset pysyttelivät edelleen omissa yhteisöissään. Vaurastuneet tummaihoiset alkoivat muuttaa kaupungeissa valkoisten asuinalueille vasta 1990-luvulla. Vaikka eräät liberaalit valkoiset toivottivatkin mustia tervetulleiksi ravintoloihinsa tai klubeilleen, vastavuoroinen vierailu oli hyvin harvinaista.¹²⁶ On luultavaa että tällöinkin liberaalit valkoiset kohdistivat avoimuutensa pääsääntöisesti mustaan eliittiin.

Vaikka valkoisten zimbabwelaisten aseman muutos on tutkimuksessa kuvattu hitaaksi, Fuller kuvasi Zimbabwen itsenäistymisen vuona 1980 muuttaneen lähes

¹¹⁹ Ks. Uusihakala 2008, 46.

¹²⁰ Mugabe edusti ZANU-PF puoluetta, joka muodostettiin ZAPU-liikkeestä. Ideologiselta taustaltaan puolue oli sosialistinen. Zimbabwen presidenttinä Mugabe toimi vuodesta 1987 vuoteen 2017.

¹²¹ Muzondidya 2009, 167.

¹²² On tarpeen huomioda, että huolimatta uuden hallinnon rauhoittelevista toimista, monet mustat olivat tyytymättömiä luvattujen muutosten hitauteen. Katja Uusihakalan haastattelemien valkoisten mukaan vielä vuoden 1980 itsenäistymisen jälkeen useita valkoisia murhattiin. Tämä motivoi entisestään useita valkoisia muuttamaan pois alueelta. Uusihakala 2008, 47.

¹²³ Uusihakala 2008, 43.

¹²⁴ Fuller 2002, 148.

¹²⁵ Hove 2016, 67.

¹²⁶ McDermott Hughes 2010, 6.

välittömästi hänen elämäänsä. Hän oli itsenäistymisen aikaan yksitoistavuotias ja opiskeli A-ryhmän¹²⁷ sisäoppilaitoksessa, joka oli varattu eksklusiivisesti valkoisille lapsille. Mugaben voitettua vaalit koulu avattiin kaikille opinnoissaan hyvin menestyneille lapsille, jolloin monet valkoisten lasten vanhemmat näyttävät kokeneen, ettei koulu ollut enää sopiva heidän lapsilleen.

Välittömästi sisällissodan jälkeen monet valkoiset lähtivät Zimbabwesta, kuten myös Fuller kuvasi. Uusihakalan mukaan jopa 100 000 valkoista muutti pois maasta Zimbabwen ensimmäisten vuosien aikana.¹²⁸ Monet heistä olivat lääkäreitä, insinöörejä ja kädentaitajia – ammatteja, joiden taitajia olisi kipeästi kaivattu uudessa valtiossa.¹²⁹ Mutta Fullerin perhe ei muuttanut.

Joukosta, joka Zimbabween jäi itsenäistymisen jälkeen, muodostui tiivis yhteisö. Monet heistä mielsivät itsensä patriooteiksi, jotka sota oli tuonut yhteen.¹³⁰ Afrikan eurooppalaistaustaisia laajasti tutkinut Michael Chege korostaa silti, etteivät Afrikassa asuneet valkoiset suinkaan olleet homogeeninen joukko. Kyse oli moninaisesta joukosta, joka edusti kirjavaa joukkoa mielipiteitä, tapoja ja tottumuksia. Yhtä vähän kuin tulisi keskustella ”afrikkalaisista” homogeenisenä joukkona, voi keskustella ”valkoisista” samanlaisena ihmismassana.¹³¹

Fuller kuvasi olettaneensa myös hänen omien vanhempiansa hakevan hänet pois koulusta, mutta näin ei tapahtunut vaan hän jäi sisäoppilaitokseen. Hän pohti olisivatko kouluun saapuvat tummaihoiset lapset lapsisotilaita, jotka osaisivat suunnistaa tähtien avulla Afrikan aroilla, mutta eivät osaisi käyttää ruokailuvälineitä tai vessaa.¹³² Näin Fuller liitti mielessään tulokkaat vanhaan ajatusmalliin, jonka mukaisesti tummaihoiset afrikkalaiset ovat villedjä.

Nederveen Pietersen mukaan ajatus Afrikan villiyydestä on vanha. Jo varhaisessa kristinuskossa musta väri liitettiin demoneihin ja syntiin, ja myöhemmin tämä ulotettiin koskemaan myös ihonväriä. Afrikka alettiin mieltää sivistymättömäksi ja

¹²⁷ A-koulut olivat varattuja valkoisille lapsille. B-koulut intialaisille sekä lapsille, joiden tausta ei ollut yksiselitteisesti valkoinen. C-koulut olivat varattuja mustille lapsille. Ks. lisää Edward Shiza, Michael T. Kariwo: *Education and Development in Zimbabwe* (2011).

¹²⁸ Uusihakala 2008, 1.

¹²⁹ Matambifora 2014, 251–252.

¹³⁰ McDermott Hughes 2010, 76.

¹³¹ Chege 1997, 79.

¹³² Fuller 2002, 150.

vaaralliseksi mantereeksi. Tämä negatiivinen kuva Afrikasta vallitsi 1700-luvulta aina 1900-luvulle saakka.¹³³ Alexandra Fullerin tekstien perusteella tällainen mielikuva oli voimissaan vielä hänen lapsuudessaan. Hän ei myöskään näyttänyt aikuisena tunnistavan näiden ajatusmallien ongelmallisuutta.

Steynin mukaan monille valkoisille ihonväri ja siihen liittyvä identiteetti oli ollut selvää jo pienestä pitäen. Harva Steynin *Whiteness Just Isn't What it Used to Be* -kirjaansa varten haastattelemissa valkoisista kykeni muistamaan mitään erityistä hetkeä, jolloin he olisivat alkaneet ihmetellä ihonväriin perustuvaa jaottelua. Pikemminkin he ilmaisivat asian aina olleen niin sekä kasvaneensa ajattelemaan, että tummaihoisuus merkitsi toiseutta.¹³⁴

Monissa muistelmateoksissa väitettiin, että kirjoittajat huomasivat Rhodesian epätasa-arvoisuuden ja hallinnon rodullisen rasismien vasta Zimbabwen itsenäistymisen jälkeen. Näin he pyrkivät irtisanoutumaan irti Rhodesian rasisisesta historiasta ja osoittamaan, että he eivät itse olleet koskaan rasisteja.¹³⁵ Fullerin kohdalla tämä näyttäytyi kun hänen kouluunsa tuli tummaihoisia lapsia. Hän joutui kosketuksiin näiden kanssa, nukkumaan samoissa makuusaleissa ja syömään samoissa tiloissa. Ennen itsenäistymistä tämä ei olisi ollut mahdollista.

Alexandra Fullerin yllätys oli suuri, kun ensimmäinen musta lapsi saapui kouluun kuljettajan ja sisäkön saattamana. Oliver Chiweshe -niminen poika puhui täydellistä englantia ja käyttäytyi moitteettomasti. Hämmennystä lisäsi mustien lasten sukunimien opettelu, sillä hän oli tottunut kutsumaan heitä ainoastaan etunimillä.¹³⁶

Fullerin kokemukset tummaihoisista olivat olleet siis ennen itsenäisyyttä hyvin vähäiset. Lähimmät kontaktit olivat olleet hänen perheensä työntekijät. Näiden ihmisten elinpiiri oli hyvin pieni ja he elivät pitkälti hänen vanhempiansa tarjoaman työn varassa. Vaikka tilan työntekijöiden lapset olivat Fullerin satunnaisia leikkitovereita, on selvää etteivät he seuranneet Fulleria kouluun. He menivät omiin mustille tarkoitettuihin kouluihinsa tai hänen vanhempiansa ylläpitämään tilan

¹³³ Nederveen Pieterse 1992, 24, 29.

¹³⁴ Steyn 2001, 51.

¹³⁵ Law 2016b, 299.

¹³⁶ Fuller 2002, 150.

omaan kouluun. Uskon että vielä Zimbabwen itsenäistymisen jälkeenkin heidän elinpiirinsä pysyi pienenä.

Oliver Chiweshen jälkeen myös muita lapsia tuli kouluun. Monet heistä olivat nationalistitaistelijoiden lapsia, joiden isistä oli tullut itsenäisyyden myötä sotasankareita. Fuller kuvasi avoimen rasistisesti hämmennyksensä tulokkaiden keskellä. Hän kuvasi pelänneensä käyttäen samaa kylpyvettä tummaihoisten lasten kanssa: "We have to share bathwater, I am reluctant. Then the new, black matron says, 'Come on, stop this silly nonsense. Skin is skin. [...] I do not break out in spots or a rash. I do not turn black."¹³⁷ Uusi musta opettajatar kuvattiin huomattavasti modernimmaksi kuin koulun aiempi emäntä. Fuller näytti ajatelleen että mustaihoisuus on jotakin, josta voi pestä itsensä puhtaaksi. Stereotyyppisimmässä muodossaan ajatus afrikkalaisuudesta sisältää värin. Eurooppalaistaustaiset henkilöt eivät näin mieltäneet itseään afrikkalaisiksi, sillä he mielsivät valkoisina olevansa "värittömiä".

Mustien lasten saapumista joukoittain Fullerin käymään tasokkaaseen kouluun selittää mielestäni se, että näiden lasten vanhemmat halusivat lastensa saavan englanninkielistä ja tasokasta opetusta. Uskon heidän ajatelleen, että englannin kieli oli portti läntiseen maailmaan ja yhteiskunnallisen aseman vakiinnuttamiseen. Fuller puolestaan koki olevansa ulkopuolinen shonaa puhuvien lasten joukossa, sillä hän ei ymmärtänyt kieltä ja jäi leikkien ulkopuolelle.¹³⁸ On selvää että hänen oma asemansa koulussa muuttui ja hän siirtyi itse marginaaliin.

Shonan kieli tuotti hänelle haasteita myös aikuisiällä. *The Cat* -teoksessa hän kuvasi matkojaan aikuisena sisällissodan taistelupaikoille. Hänellä oli vaikeuksia ymmärtää shonaa, kieltä jota suurin osa maan väestöstä puhui.¹³⁹ Fullerin kuvauksen perusteella on havaittavissa, että välittömästi itsenäistymisen jälkeen Fuller esitti itsensä uhrina. Vaikeudet kielen kanssa ja valkoinen ihonväri kiinnittivät koulussa enemmistöön nousseiden mustien lasten huomion tavalla, jonka Fuller kuvasi negatiiviseksi.

¹³⁷ Fuller 2002, 152.

¹³⁸ Fuller 2002, 151.

¹³⁹ Fuller 2004, 141.

Ennen Zimbabwe itsenäistymistä Alexandra Fuller ei pohtinut yhteiskunnan eriarvoisuutta vaan hän toisti oppimiaan malleja. Toisaalta on syytä huomioida, että Fuller muisteli teoksessaan *The Dogs* lapsuuttaan ja lapsena hänellä ei ollut työkaluja asian käsittelyyn. Tästä huolimatta välittömästi itsenäistymisen jälkeen Fuller muodosti haparoivan yhteyden tummaihoisiin lapsiin. Vaikka yhteydenmuodostus ei ollut vapaaehtoista, se tapahtui silti.

Fullerin kuvaukset Zimbabwe itsenäistymisestä vahvistavat kuvaa, jonka mukaan valkoisten identiteetit muuttuivat itsenäistymisen myötä. Valkoisten zimbabwelaisten identifioitumista tutkineen Terrence Musangan mukaan on varsin yleistä, että henkilön identiteetti muuttuu muutoksen myötä, kun henkilö pyrkii sopeutumaan uuteen ympäristöön.¹⁴⁰ Identiteetin suunnattomuus ja sekavuus olivat tyypillisiä valkoisille zimbabwelaisille. Monet heistä hyödynsivät nämä itsenäistymisen hetket, käyttäen sitä eräänlaisena vedenjakajana ja mahdollisuutena uudelleen määrittellä identiteetti.¹⁴¹

Fullerin identiteetti oli jatkuvasti epäselvä eikä hän onnistunut täsmällisesti määrittelemään sitä.¹⁴² Fuller myönsi tekstissään kolonialistisen historian olevan taakka ja hän kirjoitti valkoisten afrikkalaisten vaihtavan identiteettiään kuin käärme nahkaansa.¹⁴³ Heti *The Dogs* -teoksensa alussa Fuller kuvasi aikuisen äänellä hämmennystään identiteettinsä osalta. Hän kuvasi syntyneensä sattuman kautta Englannissa:

'I'm African.' But not black. And I say, 'I was born in England,' by mistake. But, 'I have lived in Rhodesia (which is now Zimbabwe) and in Malawi (which used to be Nyasaland) and in Zambia (which used to be Northern Rhodesia.' And I add, 'Now I live in America,' through marriage. And (full disclosure), 'But my parents were born in Scottish and English parents.' What does that make me?¹⁴⁴

¹⁴⁰ Musanga 2016, 406.

¹⁴¹ Law 2016b, 306, 310.

¹⁴² Harris 2005, 114.

¹⁴³ Fuller 2002, 28.

¹⁴⁴ Fuller 2002, 8.

Law'n mukaan Fullerin identifioitumiseen vaikutti hänen äitinsä, joka sanoi olevansa identiteetiltään afrikkalainen.¹⁴⁵ Olen kuitenkin sitä mieltä, ettei Fullerin äidinkään identiteetti ollut kovin selvä, sillä hän kirjoitti: "What does that make me? Mum doesn't know who she is, either."¹⁴⁶ Fullerin mukaan perhe palasi Englannista takaisin Afrikkaan osittain siitä syystä, ettei hänen äitinsä kokenut sopeutuvansa Englantiin skotlantilaisen verenperintönsä vuoksi. Hän myös kuvasi äitinsä kaivanneen aina Skotlantia, maata, jossa äiti ei ollut koskaan asunut.¹⁴⁷ Myöhemmin Fuller kirjoitti: "In Rhodesia, we are born [...]"¹⁴⁸, vaikka hän ei ollut syntynyt Rhodesiassa vaan Englannissa.

Silti Fuller myös ihmetteli afrikkalaisuuttaan ja epäili, kuuluiko hän maahan. Hän kuvasi kouluunsa tulleiden mustien lasten nauraneen hänen valkoiselle, auringossa punaiseksi muuttuvalle iholleen. "My God, I am the *wrong* colour [...] White. African. White-African."¹⁴⁹ Näin hän huomasi vasta itsenäistymisen jälkeen, millaista oli tulla luokitelluksi ihonvärin perusteella. Fuller näytti myös huomioivan ensimmäistä kertaa, että valkoisuus on myös väri. Hän ei enää pitänyt itseään värittömänä ja mustia värillisinä, vaan havainnoi myös valkoisuuden olevan väri.

Historiallisesti nimenomaan ihonväriä oli pidetty erottavana tekijänä mustien ja valkoisten välillä. Musta ihonväri oli yhdistetty villiyyteen ja eläimellisyyteen. Valkoisuus sen sijaan yhdistettiin puhtauteen ja viattomuuteen.¹⁵⁰ Nimenomaan mustat olivat afrikkalaisia. Valkoiset kokivat olevansa afrikkalaisia, mutta usein he kiirehtivät lisäämään perään mistä heidän esivanhempansa olivat kotoisin.

Myös Alexandra Fullerin kokemus siitä oliko hän afrikkalainen, näytti vaihdelleen. Molemmissa tässä tutkielmassa käsittelemissäni teoksissa hän viittasi välillä Rhodesian ja Zimbabwen tummaihoisiin asukkaisiin afrikkalaisina. Näin tehdessään hän sulki itsensä tämän joukon ulkopuolelle. Toisinaan hän taas koki itsensä myös afrikkalaisena. Chennellsin mukaan elämäkerrallisissa teksteissä tämä on jokseenkin yleistä. Hänen mukaansa 1950-luvulta lähtien eurooppalaistaustaiset afrikkalaiset

¹⁴⁵ Law 2016b, 310.

¹⁴⁶ Fuller 2002, 8.

¹⁴⁷ Fuller 2002, 9.

¹⁴⁸ Fuller 2002, 153.

¹⁴⁹ Fuller 2002, 8.

¹⁵⁰ Jahoda 1999, 204, 206.

olivat katsoneet olevansa afrikkalaisia, mutta monet heistä viittasi silti termillä *African* nimenomaan tummaihoisiin afrikkalaisiin.¹⁵¹

Fullerin identiteetin epäselvyyttä selittää osaltaan monille valkoisille afrikkalaisille tyypillinen ajatus Afrikasta monoliittina, jolla ei ollut selkeitä maantieteellisiä rajoja. Samankaltainen ajatus näytti toistuvan myös Alexandra Fullerin teksteissä. Edes Fullerin matkustaessa 2000-luvun alussa K-veteraanin kanssa, oli hetkittäin vaikea hahmottaa, liikuttiinko Mosambikin vai Zimbabwen alueella. Eteläinen Afrika näytti olevan Fullerille avoin alue, jolla vain sattui olemaan valtioita ja rajatarkastuksia. Tämä ajatus Afrikasta monoliittina on havaittavissa monien *white writing* - kirjoittajien teoksissa, joissa saman perheen eri sukupolvet saattoivat asua eri maissa.¹⁵² Lasten näkökulmasta tällaisesta monoliittiajattelusta voi syntyä taakka, sillä he eivät tiedä täsmällisesti keitä he ovat. Heidän vanhempansa ovat mahdollisesti tottuneet kulkemaan rajojen yli vapaasti, mikä ei kansallisvaltioiden synnyn myötä ollut enää mahdollista. Mielestäni tällainen epävarmuus oli havaittavissa myös Fullerin teoksissa.

Kun Fuller sairastui lapsuudessaan punatautiin, hän toivuttuaan vannoi, ettei hän koskaan jättäisi Afrikkaa.¹⁵³ Lapsuuden lupauksestaan huolimatta Fuller muutti opiskelemaan Yhdysvaltoihin, asettautuen lopulta sinne asumaan. Siirtymiseen eteläisestä Afrikasta Yhdysvaltoihin, jossa hän asui molempien teosten kirjoitusten aikaan, hän kuvasi myös liittyvän omat haasteensa. Hän esimerkiksi kuvasi *The Cat* - teoksessa, miten vaikeaa oli siirtyä kahdessa päivästä niukkuudesta amerikkalaiseen joulunajan yltäkylläisyyteen.¹⁵⁴ Fuller pohti vielä aikuisiälläkin sitä, minne hän kuului.

Vaikka Alexandra Fullerin identiteetin määrittely on ilmiselvästi hankalaa ja monimutkaista, hänen omaa identiteettiään vahvisti ja selkeytti se, että hän kirjoitti omasta elämästään. Valkoisten zimbabwelaisten tekstejä tutkineet Tagwirei ja de Kock huomauttavat, ettei hän kummassakaan teoksessaan kirjoittanut esimerkiksi identifioituvansa yhdenkään niiden seitsemän valtion kansalaiseksi, joissa hän on asunut. Fuller vältti käyttämästä termiä *belong*, käyttäen ennemmin sanaa *live*. Hän

¹⁵¹ Chennells 2005, 137.

¹⁵² Ks. esim. Douglas Rogers: *The Last Resort: A Memoir of Zimbabwe* (2009).

¹⁵³ Fuller 2002, 184.

¹⁵⁴ Fuller 2004, 72.

myös loi itselleen enemmän kansainvälisen kuin kansallisen identiteetin.¹⁵⁵ Afrikkalaiseksi hän näytti identifioituvan pääasiallisesti silloin kun se sopi tarinan kulkuun erityisen hyvin.¹⁵⁶ Tämä korostui erityisesti *The Cat* -teoksessa. Afrikka itsessään ei erityisesti näkynyt hänen teoksissaan, vaikka näkyi myös *The Cat* -teoksen alaotsikossa, *Travels with an African Soldier*. Silti Afrikka näytti jäävän toistuvasti ainoastaan teosten maantieteelliseksi sijainniksi, eikä afrikkalaisuus erityisesti näy Fullerin teoksissa. Ajatusmaailmaltaan Fuller näyttäytyi mielestäni jatkuvasti eurosentrisenä. Tarkoitan tällä sitä, että Alexandra Fuller näytti mieltävän olevansa osa ennen kaikkea valkoista yhteiskuntaa. Hän näki Afrikan monoliittina, jossa hänellä oli sekä aikuisena että lapsena oikeus liikkua vapaasti.

Kun pohditaan yksilön identiteetin problematisointia, on syytä huomioida, että identiteetit ovat usein virtauksessa. Tällä tarkoitan sitä, ettei yksilön identiteetti välttämättä ole vuodesta toiseen sama, vaan se on muuttuva. Huolimatta siitä, että Alexandra Fuller ei kyennyt tarjoamaan suoraa vastausta siihen, miten hän identifioi itsensä, mielestäni hän identifioitui ennen kaikkea eteläisen Afrikan asukkaaksi, joka oli aikuisiällään amerikkalaistunut.

¹⁵⁵ Tagwirei, de Kock 2015, 190, 192.

¹⁵⁶ Chikowero 2014, 124.

3. Kysymys valkoisten kuulumisesta Zimbabwea

Tässä luvussa jatkan Zimbabwea itsenäistymisen teemojen parissa. Alaluvussa 3.1. käsittelen valkoisten käsityksiä sisällissodasta ja uudesta enemmistöhallinnosta. Alexandra Fullerin teoksissa kuvataan erityisesti Fullerin äidin sekä K-veteraanin vaikeuksia ymmärtää, miksi enemmistövalta koettiin tarpeelliseksi. Jonkin verran hankaluutta aiheen käsittelyyn aiheuttaa se, ettei Rhodesiaa valtiona ollut enää olemassa vuoden 1980 jälkeen. Käsitellessäni vuoden 1980 jälkeisiä tapahtumia alueella, käytän valtiosta nimeä Zimbabwe. Tällä nimellä valtio tunnettiin vuodesta 1980 eteenpäin. Näin ollen myös alueen asukkaat ovat tästä ajankohdasta eteenpäin zimbabwealaisia, eivätkä rhodesialaisia.

Alaluvussa 3.2. käsittelen Zimbabwea muuttunutta tilannetta 2000-luvun alussa, jolloin Fuller kirjoitti molemmat tässä tutkielmassa käsittelemistäni teoksista. Tuolloin Zimbabwea politiikka muuttui huomattavasti presidentti Mugaben hallinnon käynnistettyä maan uudelleenjakoon pyrkivän prosessin.

3.1. Fullerin muuttumattomat kuvaukset sisällissodasta

Sisällissodan päättymisen myötä valkoiset joutuivat pohtimaan uudelleen asemitaan ja kuulumistaan uuden Zimbabwe-nimisen valtion alueelle. Monilla valkoisilla oli vaikeuksia ymmärtää mustien motiiveja itsenäisyyden saavuttamisen osalta. Tämä ymmärtämättömyys näkyi myös valkoisten kielenkäytössä. Kun Alexandra Fuller 2000-luvun alussa matkasi K-akronyymilla esitellyn Rhodesian sisällissodan veteraanin kanssa, he keskustelivat Fullerin kuvauksen mukaan useaan otteeseen sodasta. K käytti rasistista kieltä, jonka hän ulotti myös sisällissodan ulkopuolisiin teemoihin. Esimerkiksi omista työntekijöistään K puhui avoimen rasistisesti.¹⁵⁷ Huolimatta siitä, että aikuinen Fuller varmasti ymmärsi näiden termien olevan sopimattomia, hän ei huomauttanut asiasta K:lle tai omille vanhemmilleen silloin kun he käyttivät tällaisia termejä.

Kielenkäyttöä selittää 2000-luvun alun tilanne Zimbabwea. Maan uudelleenjaon tapahtumien ja valkoisten heikentyneen aseman myötä monet valkoiset alkoivat käyttää 1970-luvun sisällissodan aikaisia termejä uudelleen.¹⁵⁸ On mahdollista että

¹⁵⁷ Ks. esim. Fuller 2004, 66.

¹⁵⁸ Pilosof 2012, 2.

myös K-veteraani ja Fullerin vanhemmat kokivat näiden termien olevan hyväksytyjä, kun heidän oma yhteisönsä alkoi jälleen käyttää niitä ja pitää niitä sallittuina. Vaikka sekä K että Fullerin vanhemmat asuivat 2000-luvun alussa Sambiassa, he olivat tietoisia Zimbabwe tapahtumista uutisoinnin ja henkilökohtaisten suhteidensa ansiosta. Fullerin kuvauksen mukaan hänen äitinsä kommentoi jo vuonna 1999 Sambiasta käsin Zimbabwe heikentyntä tilannetta ja ilmaisi Rhodesian olleen turvapaikka kaikille valkoisille Afrikassa.¹⁵⁹

Turvapaikka-ajatuksista oli luovuttava muuttuneen tilanteen myötä. 2000-luvun alkuun sijoittui toinen Zimbabwe suurista maastamuuttoaaltoista. Suhteellisen vakaat naapurimaat ottivat mielellään vastaan kokeneita maanviljelijöitä. Muuttoliike kohdistui myös Australiaan ja Uuteen-Seelantiin. Valkoiset maastamuuttajat muodostivat Hughesin mukaan etnisen eliitin, sillä heillä oli eksklusiivinen mahdollisuus muuttaa pois Zimbabwesta.¹⁶⁰

Tutkija Rory Pilosof on haastatellut valkoisia zimbabwealaisia runsaasti tehdessään tutkimusta 2000-luvun alun maan uudelleenjaosta. Hänen kokemuksensa mukaan valkoisille oli tyypillistä, että he omaksuivat rasistisen kielen silloin kun myös haastattelija oli valkoinen rhodesialaistaustainen henkilö.¹⁶¹ Kun Alexandra Fuller muisteli lapsuuttaan *The Dags* -teoksessa, rasistista kieltä saattoi pitää sitaattina menneisyyteen. Kuitenkin 2000-luvulla hän on varmasti ymmärtänyt miltä tällainen kielenkäyttö kuulostaa nykyhetken lukijoiden korvissa. Tästä huolimatta hän päätti käyttää rasistista sanastoa teoksissaan.

Fuller asui teosten kirjoitushetkellä Yhdysvalloissa, joissa oli virinnyt Morrisonin artikkelin¹⁶² jälkeen keskustelu siitä, miten mustista kirjoitetaan. Fuller ei kuitenkaan huomionnut kirjoituksissaan tätä keskustelua. Hän näytti ajatelleen, että muistellessaan lapsuuttaan hänen ei ole tarpeellista huomioida Morrisonin esiin nostamia teemoja. Ajatus mustasta ihmisestä villinä oli voimissaan vielä 2000-luvun alussa. Perustelen väitteeni sillä, miten kriittömästi Fuller toisti näitä ajatuksia teoksissaan.

¹⁵⁹ Fuller 2002, 18.

¹⁶⁰ McDermott Hughes 2010 109, 138.

¹⁶¹ Pilosof 2012, 189.

¹⁶² Morrison 1996.

Perheenjäsenenä ja valkoisena rhodesialaistaustaisena henkilönä Fullerilla oli vahva luottamuksensuoja. Tarkoitan tällä termillä vastavuoroisen luottamuksen ilmapiiriä, joka voi vallita yhteisössä jonka jäsenet tuntevat yhtenäisyyden tunnetta. Esimerkiksi perhe tai pieni vähemmistö voi olla tällainen yhteisö, jonka jäsenet tuntevat yhtenäisyyttä. Niinpä esimerkiksi Fullerin perhepiirissä keskusteltiin avoimesti tuntemuksista eikä varottu sanoja. Myös K-veteraani kertoi Fullerin kuvauksen mukaan hetkittäin hyvin avoimesti ja jopa varomattomasti omista mielipiteistään. Fullerin kuvauksen perusteella K näytti luottavan siihen, että todennäköisesti lapsuutensa eteläisessä Afrikassa viettäneenä Fuller ajattelisi asioista samalla tavalla kuin hän itse. On mahdollista etteivät 2000-luvun kontekstissa puhuneet henkilöt ymmärtäneet Fullerin kirjoittavan keskustelujen perusteella kirjaa.

Monissa K:n kertomissa tarinoissa näkyi hänen ymmärtämättömyytensä ja rasistiset ennakkoluulonsa mustia kohtaan. K:n mukaan nationalistitaistelijat eivät esimerkiksi tarvinneet vettä selviytyäkseen viidakossa.¹⁶³ Fullerin teokset näyttävät tukevan ajatusta siitä, ettei valkoisilla rhodesialaisilla ollut selvää käsitystä sisällissodan aikana siitä miksi tummaihoiset kokivat taistelun ja enemmistövallan tavoittelun merkityksellisiksi.¹⁶⁴

Sisällissodan aikaisessa retoriikassa valkoiset oli esitetty rhodesialaishallinnon toimesta uhreina, jotka puolustivat Rhodesian vapautta sekä yhteiskunnan vakautta.¹⁶⁵ Käsitykseni mukaan retoriikkaan kuului myös ajatus kommunismin pysäyttämistä, kuten kylmän sodan aikaiseen maailmaan sopi. Vaikka Pilosof mainitseekin myös valkoisten joukoista löytyneen jonkin verran tukea mustille nationalistitaistelijoille, tuki oli pääasiallisesti hyvin vähäistä sekä osittain opportunistista.¹⁶⁶ Eräät valkoiset halusivat hyötyä mustien väistämättömästä valtaannoususta.

Fullerin molemmissa teoksissa esitettiin useaan otteeseen mustia aliarvioivia tai väheksyviä kommentteja, useimmiten hänen äitinsä tai K-veteraanin lausumina. Kate Law vahvistaa havaintoni, sillä hänen mukaansa 2000-luvun alussa kirjoitetuille *white writing* -teoksille oli tyypillistä se, etteivät niiden kirjoittajat ymmärtäneet

¹⁶³ Fuller 2004, 146.

¹⁶⁴ Law 2016b, 304.

¹⁶⁵ Pilosof 2012, 23.

¹⁶⁶ Pilosof 2012, 24.

miksi demokratian tavoittelu koettiin merkitykselliseksi. Vaikka monet tällaiset kirjoittajat muistelivatkin lapsuuttaan, tämä eräänlainen historian perspektiivittömyys toimi usein puhdistavana työkaluna.¹⁶⁷ Ashleigh Harrisin mukaan valkoisten historian perspektiivittömyys mahdollisti kuvitelman siitä, että valkoisten kuuluminen Rhodesian ja Zimbabwen alueelle oli kyseenalaistamatonta. Samoin se vahvisti poliittista ja rodullista viattomuutta, jonka monet valkoiset liittivät Fullerin tavoin erityisesti valkoisen lapsen asemaan.¹⁶⁸

Myös Alexandra Fuller osoitti kirjoituksissaan ymmärtämättömyyttä niille tekijöille, jotka olivat saaneet aikaan sisällissodan lähes kaksikymmentä vuotta aiemmin. Hän kirjoitti: "The whites didn't call it Chimurenga. They called it 'the troubles', 'this bloody nonsense'."¹⁶⁹ On merkityksellistä havainnoida, että tässä kohtaa Fuller ulkoisti itsensä tilanteesta kirjoittamalla "heistä valkoisista". Mielenkiintoisella tavalla hän näytti hetkittäin mieltävän valkoisen ideologian "heidän aatteekseen", hetkittäin taas "meidän aatteeksemme". Fuller jatkoi kuvaustaan valkoisten rasistisilla ja vähättelevilla nimityksillä nationalistitaistelijoita kohtaan. Fuller ei myöhemminkään pysähtynyt pohtimaan sisällissodan motiiveja. Myöhemmässä teoksessaan *The Cat* hän piti huomionsa valkoisten veteraanien kertomuksissa eikä pohtinut yhteiskunnallisia ongelmia sen hetkisen tietämyksensä valossa. Kun hän lyhyesti käsitteli mustia motivoineita tekijöitä sisällissodassa taistelemiseen, hänen huomionsa keskittyivät maanomistuskysymykseen.¹⁷⁰ Fuller ei huomionnut, että nationalistitaistelijoita todennäköisesti motivoi myös halu yhteiskunnalliseen tasa-arvoon.

Tällainen ymmärtämättömyys oli ollut yleistä valkoisten joukossa sisällissodan aikaan. He eivät käyttäneet sodasta samoja termejä kuin mustat, sillä heille kyse ei ollut *Chimurengasta*, vapaussodasta. He eivät kokeneet, että sisällissodassa oli kyse rodullisista kysymyksistä. Ylipäätään monet heistä eivät ymmärtäneet, että Rhodesiassa oli ollut rodullista syrjintää valkoisten valtakaudella. Valkoisten käsityksen mukaan kyse oli maanomistusoikeudesta. He liittivät taistelun myös kylmän sodan kontekstiin, yhdeksi sodan näyttämöistä. Tätä perusteltiin ennen

¹⁶⁷ Law 2016b, 304.

¹⁶⁸ Harris 2005, 108.

¹⁶⁹ Fuller 2002, 22.

¹⁷⁰ Fuller 2004, 35.

kaikkea mustien nationalistiliikkeiden sosialistisella ideologialla. Monet valkoiset kokivat etteivät mustat ymmärtäneet riittävästi politiikasta tai sosialismista, ja että he kannattivat ideologiaa vain kouluttamattomuutensa takia. Mugaben puolestaan uskottiin kannattavan sosialismia vain, koska se oli hänelle itselleen edullista kansansuosion ja Neuvostoliiton tuen muodossa.¹⁷¹ Fullerin teoksissa yllä esitetty näky erityisesti hänen äitinsä pilkallisessa suhtautumisessa kommunismiin.¹⁷²

Fullerin ja muiden valkoisten näkökulmaa selittää varmasti se, että sisällissodan päättymisen myötä monet mustat nationalistitaistelijat esittivät vaatimuksia nimenomaan maanomistusoikeuden osalta. Vuoden 1979 sisällissodan päättäneissä *Lancaster House* -neuvotteluissa valkoisten tilallisten omistuksessa ollut viljelemätön maa ehdotettiin jaettavaksi mustille. Lopulta päätettiin, että maan myynnin tulisi perustua vapaaehtoisuuteen ja siitä tulisi saada käypä korvaus.¹⁷³ Harvalla maata kaipaavalla mustalla oli kuitenkin taloudellisesti varaa lunastaa itselleen maa-alueita. Ne jäivät pitkälti valkoisten tilallisten haltuun Zimbabwen itsenäistymisen jälkeen, huolimatta brittien ja amerikkalaisten lupauksista maksaa kompensatiota alueiden luovutuksesta.¹⁷⁴

Kysymys maanomistuksesta on keskeinen tekijä, kun pohditaan henkilön kuulumista jollekin alueelle. Zimbabwessa aihe on ollut erityisen problemaattinen jo pitkään. Jo varhaiset kolonialistit pyrkivät propagoimaan kuulumistaan valtaamilleen alueille eristämällä alkuperäisasukkaat vallasta, varallisuudesta sekä maanomistuksesta. Näin tulokkaat yrittivät osoittaa, että heidän kuulumisen tunteensa alueelle oli oikeutetumpi kuin alkuperäisasukkaiden.¹⁷⁵

Rhodesian valkoiset asukkaat pyrkivät monien muiden kolonialistien tavoin tekemään alueesta kotinsa rakentamalla sekä uudelleen nimeämällä alueita. Näin he mahdollistivat sen, että he pystyivät kutsumaan Rhodesiaa kotimaakseen. Nämä maantieteelliset merkit, rakennukset ja tutun kuuloiset paikat mahdollistivat myös myöhempien sukupolvien kotimaakokemuksen ja kuulumisen tunteen.¹⁷⁶

¹⁷¹ Law 2016a, 150.

¹⁷² Fuller 2002, 157.

¹⁷³ Law 2016b, 300.

¹⁷⁴ Mlambo 2009, 165.

¹⁷⁵ McDermott Hughes 2010, 1.

¹⁷⁶ Fisher 2010, 173.

Symbolisella tavalla brittitaustaiset valkoiset kesyttivät alueen ja loivat sinne kuvitteellisen Britannian.¹⁷⁷

Teoksessaan *The Cat* Fuller kirjoitti, että nimenomaan kysymys maanomistuksesta teki Rhodesian sisällissodasta ainutlaatuisen. Hän kirjoitti: "What made the Rhodesian war almost unique [...] was that both sides – white and black – considered themselves indigenous to the land."¹⁷⁸ Fullerin kuvauksen mukaan sodan molemmat osapuolet kokivat, että maanomistusoikeus kuului heille.

Fullerin tekstien perusteella on hetkittäin vaikea arvioida olivatko hänen vanhempansa vuokratilallisia vai omistivatko he maata. Pian Zimbabwen itsenäistymisen jälkeen pakkohuutokaupattu Robandin tila Burma Valleyssä oli perheen omistuksessa, sillä Fuller kuvasi heidän saaneen valkoisten tilallisten yhdistykseltä lainan maatilan ostamiseen. Pakkohuutokaupan myötä maatila siirtyi erään mustan maanviljelijän haltuun. Fullerin kuvauksen mukaan he eivät saaneet myyntivoittoja itselleen.¹⁷⁹ Ilmeisesti hallinto kykeni ottamaan haltuunsa myös tiloja, jotka eivät olleet vuokratiloja, ja myymään niitä eteenpäin. Sen sijaan Devulin tila, jonne he muuttivat menetettyään Robandin, oli vuokrattuna perheellä, sillä Fuller kuvasi lyhyesti isänsä tehneen sopimuksen tilan hoidosta.¹⁸⁰ Huolimatta siitä, että Fullerin perhe oli tässä vaiheessa vuokratilallisia, olivat he silti etuoikeutetussa asemassa suhteessa mustiin. Maan muuttuneesta tilanteesta huolimatta heillä oli koulutusta, jonkin verran omaisuutta sekä oman yhteisön vankkumaton tuki.

Harrisin mukaan tällaista Fullerin perheen suhdetta heidän viljelemiinsä tiloihin voisi kuvata pikemminkin vuokratilallisen kuin maanomistajan kautta, sillä jatkuvien muuttojen takia pysyvää kiintymystä tiloihin ei päässyt syntymään.¹⁸¹ Harris ei kuitenkaan näytä huomioivan havainnossaan Fullerin äidin ajoittain jopa aggressiivisen suojelevaa suhtautumista tiloihin, eikä pelkoa niiden menettämisestä. Tutkijat näyttävätkin olevan hieman erimielisiä siitä, miten valkoiset tilalliset suhtautuivat vuokratiloihin.

¹⁷⁷ Chikowero 2014, 123.

¹⁷⁸ Fuller 2004, 35.

¹⁷⁹ Fuller 2002, 165.

¹⁸⁰ Fuller 2002, 166.

¹⁸¹ Harris 2005, 115.

Suhde maahan oli Fullerin perheelle merkityksellinen tekijä, sillä se on saanut heidät tuntemaan kuulumista alueelle. Afrikan tilannetta kolonialismin purkautumisen jälkeen tutkinut Antje M. Rauwerda huomioi, että tämä oli hyvin tyypillistä brittitaustaisille rhodesialaisille.¹⁸² Fullerin perheen kohdalla se, että perheen kolme lasta haudattiin silloiseen Rhodesiaan varmasti vahvisti perheen kuulumisen kokemusta. Myös Fullerin matkatoverin K:n pieni poika oli haudattu entisen Rhodesian alueelle ennen Fullerin ja K:n yhteistä matkaa. Kuolleiden perheenjäsenten hautaaminen alueelle yhdisti aikuiseksi varttunutta Fulleria ja veteraania vielä pitkään sisällissodan päättymisen jälkeen.

Fullerin perheen tila Robandissa kuului niihin tiloihin, jotka uusi hallinto otti sisällissodan päätyttyä haltuunsa. Fullerin kuvauksen mukaan Mosambikin rajan lähellä olleet valkoisten tilat menetettiin nopeasti sotaveteraaneiksi itseään kutsuville mustille, joiden hän ei uskonut todellisuudessa taistelleen sisällissodassa. Hänen mukaansa mustat halusivat omistaa maata valkoisten lailla ja siksi mustat valtasivat tiloja ennen kuin niiden edelliset asukkaat olivat ehtineet poistua.¹⁸³ Mielestäni Fullerin tällaisessa kommentoinnissa on nähtävissä hänen ymmärtämätön suhtautumisensa mustien motiiveihin. Hän ei esimerkiksi pysähtynyt pohtimaan miksi tilattomat mustat halusivat omistaa viljelyskelpoista maata. Sen sijaan hän koki näiden olevan ainoastaan tilanvaltaajia, jotka varastivat hänen perheelleen laillisesti kuuluneet maa-alueet.

Erytisesti Fullerin jälleen raskaana olleelle äidille maatilan menetys Zimbabwen itsenäistymisen jälkeen oli kova paikka. Hän koki heidän taistelleen lujasti maan puolesta. Valtion omaksumaan sosialismiin pettyneenä hän lakkautti tilan tummaihoisille lapsille tarkoitettun koulun. Saman kohtalon koki äidin ylläpitämä klinikka, joka tarjosi terveydenhuoltoa tilan työntekijöille. Hän pilkkasi apua pyytäviä mustia sanomalla: "Don't you have *comrades* at the hospital?"¹⁸⁴ ja yritti ajaa tilan laitamilla majoittuvia mustia pois ratsastamalla näitä kohti. Hän kutsui mustia rasistisin nimityksin *munts* tai *kaffirs*. Sama rasistinen kieli toistui hänen puheissaan

¹⁸² Rauwerda 2009, 54.

¹⁸³ Fuller 2002, 156.

¹⁸⁴ Fuller 2002, 157. Kursiivi esiintyy alkuperäistekstissä.

vielä runsaat kaksikymmentä vuotta myöhemmin *The Cat* -teoksen kirjoituksen aikaan.

Fuller ei ollut aiemmin maininnut näitä äitinsä ylläpitämiä palveluita. On mielenkiintoista, miten Fuller näin toimiessaan loi kontrastin Rhodesian ja Zimbabwen välille. Rhodesiassa oli tarjolla järjestystä, terveydenhuoltoa sekä koulutusta myös mustille, Zimbabwessa ei ollut Fullerin kuvauksen mukaan mitään näistä.¹⁸⁵ Fullerin teoksissa nostalgia näkyi tällaisen kuvauksen kautta, jossa jotakin korvattiin ei-millään. Esimerkiksi elämä kuoleamalla, järjestys kaaoksella, edistys kaaoksella ja Rhodesia Zimbabwella.¹⁸⁶ Tällainen kirjoitustyyli on liitettävissä nostalgiseen ajatusmalliin, jonka mukaisesti ennen kaikki oli paremmin.

Kodin etsimisen vaikeus näytti mielestäni olleen keskeisessä osassa Fullerin lapsuutta ja sen merkitys näkyi vahvasti *The Dogs* -teoksessa. Hän esimerkiksi kuvasi Karoin, erään hänen lapsuutensa kodeista, olleen kuin juna-asema, jolla he jatkuvasti odottivat junaa seuraavaan kohteeseen.¹⁸⁷

Lopulta perhe joutui luopumaan kotitilastaan ja muuttamaan Devuli-nimiselle alueelle, jota vielä 1920-luvulla ei pidetty lainkaan sopivana alueelle valkoisten asustukselle. Ilmeisesti tämä oli erityinen pettymys noin kymmenvuotiaalle Alexandra Fullerille, sillä alueella ei asunut muita valkoisia perheitä. Muuton yhteydessä Fuller toisti vanhemmiltaan oppimiaan käyttäytymismalleja, tiedustellen näiltä mahtoiko uudessa kodissa olla lainkaan leikkiverieita. Hän oli pettynyt, kun hänen isänsä kertoi, ettei alueella ollut muita valkoisia lapsia. Tummaihoiset lapset eivät sopineet leikkiverieiksi valkoisten lailla, sillä isä lohdutti tytärtään sanomalla, että leikkimisen sijasta tämä voisi auttaa tilan töissä.¹⁸⁸ On siis nähtävissä, että vaikka Fuller kävikin koulua sisällissodan jälkeen tummaihoisten lasten kanssa, kodin ympäristössä hän mielsi näiden lasten kuuluvan jonnekin muualle. Ainoa maininta, jossa Fuller kuvasi leikkineensä tummaihoisten lasten kanssa, oli kohta, jossa hän yritti leikin varjolla komennella muita lapsia.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Rasch 2018b, 171.

¹⁸⁶ Rasch 2018b, 167.

¹⁸⁷ Fuller 2002, 47.

¹⁸⁸ Fuller 2002, 166–167.

¹⁸⁹ Fuller 2002, 140.

Myöhemmin Fullerin äidin odottama poikalapsi kuoli synnytyksessä. Lamaantunut äiti näytti syyttävän lapsen menetyksestä muuttanutta tilannetta, sillä hän sanoi: ”That’s what happens when you have a baby in a free African country.”¹⁹⁰ Kolmannen lapsen menetys vaikutti vahvasti äidin mielenterveyteen, sillä hän alkoi käyttämään runsaasti lääkkeitä ja alkoholia. Fuller kuvasi äitinsä eläneen kuolleiden lastensa haamujen kanssa, kun taas hän itse jäi hunningolle, huolehtien itse ruokailustaan ja tarpeistaan.¹⁹¹ Fuller ei kirjoittanut minkä ikäinen hän tässä vaiheessa oli, mutta ilmeisesti hän oli noin kymmenenvuotias. Fuller opiskeli isosiskonsa lailla sisäoppilaitoksessa, joten ilmeisesti hänen kuvauksensa sijoittuivat ajanjaksoihin, jolloin hän oli lomalla perheensä luona.

Uskon Fullerin äidin vaikuttaneen vahvasti siihen, miten hän kirjoitti lapsuudestaan. Vaikka eri sukupolvilla on eri kokemukset asioista, ovat vanhempien kokemukset ja sanasto iskostuneet myös Fulleriin. Erityisesti vanhempien katkeruus Rhodesian menettämisen suhteen on vaikuttanut häneen. Tulkitsen hänen liittäneen pikkusisarusten menetyksen, äidin alkoholismia ja Zimbabwen itsenäistymisen toisiinsa. Fuller koki Rhodesian ajan olleen perheelle onnellista ja kokonaista aikaa, kun taas sisällissodan loppuvaiheet ja itsenäistyminen rikkoivat perheidyllin. Hän kytki myös sisarustensa kuolemat jatkuvasti perheen muuttoihin. Ensimmäisen lapsen kuolema sai perheen muuttamaan Englantiin, neljännen lapsen kuolema sai heidät muuttamaan Robandin tilalle ja viidennen lapsen kuolema ajoi heidät pois Robandista. Harrisin mukaan lasten kuolema juurruttaa perheen Afrikkaan henkilökohtaisten menetysten kautta.¹⁹²

Uusien kotien ympäristön Fuller kuvasi toistuvasti luotaantyöntäväksi. Erityisesti perheen muutettua Devuliin, jossa ei muita valkoisia juuri asunut, näytti Fuller yhdistävän valkoisten puutteen ympäristön uhkaavuuteen. Hän kuvasi aluetta kuivaksi ja villin alkeelliseksi, jossa ympäristö tuli liian lähelle.¹⁹³ Ympäristön uhkaavuus näytti heijastelevan Zimbabwen hallinnon halutonta suhtautumista valkoisiin tilallisiin.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Fuller 2002, 200.

¹⁹¹ Fuller 2002, 217.

¹⁹² Harris 2005, 115.

¹⁹³ Fuller 2002, 168.

¹⁹⁴ Harris 2005, 115.

Fuller toisti tällaisessa kuvauksessaan niitä malleja, joita usein liitetään Afrikasta kirjoittamiseen. Toimittaja Binyavanga Wainaina on kirjoittanut maineikkaan artikkelin *How to Write about Africa*. Artikkelissa esitetään huomioita siitä, miten Afrikkaan käsitellään länsimaisille markkinoille suunnatuissa kirjoissa. On tyypillistä, että näissä teksteissä korostetaan äärimmäisiä luonnon olosuhteita, kuten kuumuutta ja sadekausia, kuivuutta ja loputtomia ruohokenttiä.¹⁹⁵ Kuvatessaan Devulin tilaa, Fuller käytti tällaista kieltä. Hän kirjoitti tulvivista joista, joiden rannat olivat täynnä vaarallisia skorpioneja sekä afrikkalaisista, jotka olivat oppineet elämään alueen ankarissa olosuhteissa. Tässä yhteydessä Fuller tarkoitti afrikkalaisilla mustia afrikkalaisia. Samankaltainen kuvakieli luonnosta toistui myöhemmässä *The Cat* -teoksessa.¹⁹⁶

Kun nuori Fuller halusi lomillaan tutkia Devulin tilan ympäristöä, Cephäs-niminen perheen työntekijä kulki hänen mukanaan. Fullerin kuvauksen mukaan Cephäs oli alkukantainen hahmo, joka kykeni vaistoamaan missä puussa leopardi lymysi tai missä myrkkykäärme piileskeli eikä koskaan eksynyt.¹⁹⁷ Kirjallisuudentutkija Renée Curryn mukaan tällainen romanttinen rasismi on varsin yleistä *white writing* -teoksissa, näkyen vahvasti kuvauksissa mustien ja luonnon välisessä erityisessä suhteessa.¹⁹⁸ Tällainen naturalisointi oli yleistä kolonialismin aikaan, sillä niiden avulla kolonialistit pyrkivät osoittamaan, että valkoisten ja mustien väliset erot olivat luonnollisia. Luonnollisuus oli pysyvää ja kiinteää, ja tämän muuttumattomuuden vuoksi sitä ei voinut muuttaa.¹⁹⁹ Alexandra Fullerin käsityksissä tällainen luonnollisuuden ajatusmalli oli vahvasti voimissaan vielä 2000-luvulla, jolloin hän muisteli lapsuuttaan.

Wainainan mukaan naiskirjoittajat käsittelevät usein Afrikkaa mieshahmon ruumiillistumana, joka pukeutuu khakiin ja katoaa auringonlaskuun.²⁰⁰ Tällainen heroistinen kuvaus on mielestäni nähtävissä Fullerin kuvauksesta veteraani K:sta. Vaikka aikuisena eteläiseen Afrikkaan vierailemaan palannut Fuller ei ollut ennen *The Cat* -matkakirjaansa ollut tavannut K:a, tämä näytti nopeasti nousevan Fullerin

¹⁹⁵ Binyavanga Wainaina, *How to Write about Africa*, *Granta* 19.1.2006.

¹⁹⁶ Ks. esim. Fuller 2004, 50.

¹⁹⁷ Fuller 2002, 168–169.

¹⁹⁸ Curry 2000, 12.

¹⁹⁹ Hall 1999, 169.

²⁰⁰ Binyavanga Wainaina, *How to Write about Africa*, *Granta* 19.1.2006.

ihailun kohteeksi. Hän kuvasi tarkasti K:n ulkomuotoa ja olemusta: "I could see him standing head and shoulders above everyone else [...] even healthier and more powerful than I remembered."²⁰¹ Mielestäni Fuller näytti kokevan, että K oli valkoisena afrikkalaisena ottanut tilan ja ympäristön haltuunsa tavalla, johon musta afrikkalainen ei kykene.

Kun Fullerin vanhemmat olivat vuonna 1982 jättäneet Zimbabwen taakseen ja asettuneet Malawin kautta Sambiaan, he perustivat pienen kala- ja banaanifarmin. Kun Fuller vieraili alueella vuonna 2004, lähistöllä tilaansa piti myös K. Fuller kuvasi erästä keskusteluaan K:n työntekijän kanssa, jonka mukaan K nukkui ja asui kuin musta mies.²⁰² Kuvaus ei suinkaan ollut moittiva, vaan ihaileva. K näytti Fullerin kuvauksessa olevan jonkinlainen oikean afrikkalaisen ruumiillistuma. Tästä huolimatta merkittävä tekijä erotti K:n hänen työntekijöistään: K omisti maata ja sai arvokkaan sadon kausittain.

K:n menestys näytti toistavan vanhoja stereotypioita, joiden mukaisesti mustat yrittivät hyötyä valkoisen miehen aherruksesta ja menestyksestä. K:n mukaan hänen tilansa ympärille oli majoittunut joukko mustia, joiden pääasiallinen elanto oli häneltä varastaminen.²⁰³ Vaikka Fuller itse ei kommentoinut aihetta, on tekstistä löydettävissä *terra nullius* -ajatusmalli. Sen mukaan valkoiset kolonialistit olivat Afrikkaan saapuessaan asuttaneet maa-alueet, jotka eivät kuuluneet kenellekään. Alkuperäisasukkaiden poissaolo teki heistä ansiottomia maanomistuksen osalta.²⁰⁴ Kun alueen alkuperäiset asukkaat olivat haluttomia, kyvyttömiä tai osaamattomia kehittämään maa-alueita, jäi tehtävä eurooppalaisille uudisasukkaille. Ponnistellessaan maan kehittämisen hyväksi, he oikeuttivat kuulumisensa alueelle.²⁰⁵

Monet valkoiset kokivat, että heidän johdollaan Rhodesiassa oli ollut valtavasti potentiaalia, ja tämä potentiaali menetettiin enemmistövallan ja Zimbabweksi muuttumisen myötä. Vuosikymmenien asutus oli tehnyt Rhodesiasta valkoisten kotimaan, joka menetettiin sisällissodan häviämisen myötä.²⁰⁶ Ajatus Zimbabwesta

²⁰¹ Fuller 2004, 95.

²⁰² Fuller 2004, 124.

²⁰³ Fuller 2004, 54.

²⁰⁴ McDermott Hughes 2010, 7.

²⁰⁵ Rasch 2018b, 168.

²⁰⁶ Fisher 2010, 176, 181.

Alexandra Fullerin kotimaana on kuitenkin kaikkea muuta kuin yksiselitteinen. Vaikka paikka maantieteellisesti oli hänen kotinsa pitkään, alue on sittemmin vaihtanut nimeään Rhodesiasta Zimbabweksi, eikä Rhodesiaa ole enää olemassa. Lisäksi asiaa mutkistaa Fullerin perinnöllinen tausta emämaa-Britanniaan sekä vanhempien myöhempi asettuminen Sambian alueelle.²⁰⁷ Silti Fuller näytti päättäväisesti pitävän Zimbabwea tai pikemminkin eteläistä Afrikkaa, hänen todellisena kotinaan.

Fullerin päättäväisen Afrikkaan kuulumisen kokemuksen voi liittää 2000-luvun muuttuneeseen tilanteeseen. Hänen kuulumisen kokemuksensa oli vastalause hallinnon pyrkimyksille ajaa valkoiset maasta. Fullerin teksteissä esiintyneet maantieteelliset ja käsitteelliset epätarkkuudet ovat yhdistettävissä yleiseen tapaan kirjoittaa Afrikasta. Afrikka käsitteenä on myyvä, sillä länsimaisen lukijan on helpompi mieltää Afrikka tai afrikkalaisuus käsitteenä, kuin vaikkapa Zimbabwe tai zimbabwelaisuus.²⁰⁸ Wainainan mukaan monet Afrikasta kirjoittavat syyllistyvät näihin seikkoihin.²⁰⁹ Tässä työssä käsittelemistäni teoksista kummassakaan Fuller ei viitannut mustiin zimbabwelaisina tai rhodesialaisina, vaan hän käytti termiä afrikkalaiset. Erityisesti termi rhodesialainen näytti olevan varattu koskemaan ainoastaan valkoisia rhodesialaisia. Mielestäni tällainen kirjoitustapa osoittaa, miten eksklusiivinen rhodesialainen yhteiskunta oli. Lisäksi on syytä havainnoida, että joko Fuller itse ei ymmärtänyt Afrikan monimuotoisuutta tai hän oletti, ettei hänen kuviteltu yleisönsä ymmärtäisi sitä eikä hän siksi yrittänyt selittää sitä.

Arvioin, että Fuller koki lapsuutensa ja elämänsä Rhodesiassa ja Zimbabwessa ajan myötä etäisemmäksi. Pikemminkin Fullerin yhteys Afrikkaan muodostui myöhemmin hänen vanhempiansa kautta. Kolonialismin purkautumisen muistamista ja nostalgiaa tutkinut Rasch vahvistaa havaintoni kritisoimalla muita aiheeseen perehtyneitä tutkijoita siitä, etteivät he huomioi riittävästi Fullerin omaa statusta ulkomailla asuvana henkilönä. Raschin mukaan tutkijoiden huomio kiinnittyy liiaksi siihen, että Fullerin lukijayleisö oli ulkomailla. Olisi tärkeää huomioida, että kirjoittaja, joka argumentoi kuulumisestaan Afrikkaan, ei asunut Afrikassa.²¹⁰ Olen

²⁰⁷ Rasch 2018a, 881.

²⁰⁸ Pilosof 2012, 157, 175.

²⁰⁹ Binyavanga Wainaina, How to Write about Africa, *Granta* 19.1.2006.

²¹⁰ Rasch 2018a, 881.

samaa mieltä Raschin kanssa siitä, että monet tutkijat näyttävät huomioivan ainoastaan se, että Fullerin ja monien muiden *white writing* -kirjoittajien lukijakunta asuu Afrikan ulkopuolella, usein länsimaissa. Alexandra Fullerin tapauksessa tulisi huomioida myös se, etteivät Fuller tai hänen vanhempansa asuneet enää Zimbabwessa 2000-luvun alkupuolella, jolloin Fuller kirjoitti molemmat tässä työssä käsittelemäni teokset.

Fuller esitti teoksessaan *The Dogs* mielenkiintoisen ajatuksen siitä, kuka pystyi elämään Afrikassa. Hän kirjoitti aikuisiän vierailustaan vanhempiensa luokse Sambiaan. Samaan aikaan vanhempien luona vieraili englantilaismies, jonka Fuller arvioi kykenevän asumaan Afrikassa korkeintaan kahden vuoden ajan.²¹¹ Näin Fuller asemoi itsensä ja vanhempansa erilaisiksi kuin muut valkoiset. Hän näytti ajattelevan, että toisin kuin muut valkoiset, he pystyivät ymmärtämään Afrikkaa eikä se ollut heille vaarallinen. Fuller ei huomannut, että myös hän itse oli jättänyt Afrikan jälkeensä ja oli paikalla ainoastaan vierailijana. Hän pilkkasi henkilöitä, jotka muistelivat Rhodesian olemassaoloa kaiholla matkan päästä, jonnekin muualle muuttaneina. Kuitenkaan Fuller ei huomannut, että muistelmateostensa kautta myös hän itse oli tällainen henkilö.²¹²

Vaikka Alexandra Fullerin itsensä kuulumisen kokemus vaihteli huomattavasti, on selvää, ettei hän missään vaiheessa epäillyt omien vanhempiensa kuulumista Afrikkaan. Kuvaukset lapsuusmuistoista, ikääntyvien vanhempien ongelmista ja perhehaudoista paitsi takasivat lukijoiden sympatian, myös oikeuttivat kuulumisen kokemusta 2000-luvun haastavassa tilanteessa.²¹³ Myöhemmässä teoksessaan *Cocktail Hour under the Tree of Forgetfulness* Fuller kuvasi matkustavansa kotiin, kun hän matkusti Yhdysvalloista vanhempiensa tilalle Sambiaan, vaikkei hän ollut koskaan asunut kyseisellä maatilalla.²¹⁴ Loppujen lopuksi näyttää mielestäni siltä, että Fuller koki kotinsa olevan siellä, missä hänen vanhempansa olivat.

²¹¹ Fuller 2002, 19.

²¹² Rasch 2018a, 890.

²¹³ Rasch 2018a, 893.

²¹⁴ Fuller 2011, 217.

3.2. Muistojen Rhodesia vastalauseena hallinnon 2000-luvun nationalismille

Zimbabwen itsenäistyminen vuonna 1980 ei saanut aikaan välitöntä muistelemisen aaltoa eikä Rhodesiaa muistelevaa elämäkertakirjallisuutta julkaistu runsaasti. Dokumentoidun muistamisen puutetta voi pitää yllättävänä, kun ottaa huomioon sisällissodan viisitoistavuotisen pituuden, noin 40 000 ihmisen kuoleman ja sosiaalisen järjestyksen muutoksen.²¹⁵ Eteläistä Afrikkaa ja alueen poliittista dynamiikkaa tutkinut Preben Kaarsholm selittää 1980-luvun hiljaisuutta kolmella pääasiallisella syyllä. Ensinnäkin sodan aikainen sensuuri tarkoitti, että välittömästi itsenäistymisen jälkeen kustantajille oli ylitarjontaa kaiken kirjallisuuden suhteen. Toiseksi sensuuri jatkui vielä itsenäisyyden jälkeen, minkä seurauksena myös monet mustat intellektuellit kirjoittivat hyvin varovaisesti. Kolmanneksi uusi hallinto vaati ideologiansa mukaisesti tuettavan sosialistista kulttuuria, vaikka ei tarjonnutkaan täsmällistä määritelmää sosialistiselle kulttuurille.²¹⁶ Kun elämäkertoja alettiin julkaista, ne olivat aluksi dominoivassa määrin mustien kirjoittamia.²¹⁷

Valkoisten kokemukset sisällissodasta eivät nousseet välittömästi sodan loppumisen jälkeen kulttuuriseksi traumaksi. Pikemminkin sodan tappio vaiensi sukupolven. Vasta liki kaksikymmentä vuotta myöhemmin valkoiset alkoivat käydä läpi kokemuksiaan. Ilmiötä selittää se, etteivät valkoisten kokemukset vielä 1980-luvulla saaneet auktoriteettista esitystä. Huomio kiinnittyi pikemminkin valkoisten tekemiin vääryyksiin kuin heidän kohtaamiinsa vääryyksiin.²¹⁸ Historiallisessa kontekstissa, jossa siirtomaavalta oli vasta purkautunut, olisi varmasti herättänyt kysymyksiä mikäli valkoisten kokemia epäkohtia Afrikassa olisi korostettu kansainvälisessä keskustelussa.

Vasta 2000-luvun muuttuneen tilanteen myötä valkoisten kokemukset Rhodesiassa ja Zimbabwessa pääsivät ääneen, kun Zimbabwen maan uudelleenjako käynnistyi. Kun länsimaiden sympatiat kääntyivät valkoisten puolelle, syntyi kysyntää myös

²¹⁵ Kaarsholm 2005, 4.

²¹⁶ Kaarsholm 2005, 4.

²¹⁷ Ks. esim. Edmund Chipamaunga: *A Fighter for Freedom* (1983) ja Farikai Mutasa: *The Contact* (1985).

²¹⁸ Ks. lisää Alexander, Butler Breese 2013, xv.

heidän muistelmilleen. Tähän kysyntään vastasi myös Alexandra Fuller, jonka molemmat tässä työssä käsittelemäni teokset julkaistiin 2000-luvun alkupuolella.²¹⁹

2000-luvun alussa Zimbabwe alkoi muuttua nationalismisemmaksi, ja tämän uuden viestin mukaisesti tietyt etniset ryhmät olivat epäisäinmaallisia ja siten alueelle kuulumattomia. Vaikka itsenäisyyden kynnyksellä kaksikymmentä vuotta aiemmin presidentti Mugabe oli puhunut yhtenäisyydestä ja sodan osapuolten välisestä dialogista, 2000-luvulle tultaessa valkoiset zimbabwelaiset katsottiin muukalaisiksi.²²⁰ Syntyperän merkitys nousi siis suuresti Zimbabwe sisällä. Hallinnon tulkinta eksklusiivisesta zimbabwelaisuudesta kyseenalaisti eurooppalaistaustaisten valkoisten kansallistunnetta. Kyse oli zimbabwelaisesta rotupolitiikasta, pikemminkin kuin näiden valkoisten omasta subjektiivisesta kuulumisen tunteesta.²²¹

Nationalistinen narratiivi sai aikaan vastareaktion valkoisten julkaisemien muistelmateosten muodossa. Nämä muistelmat Rhodesiasta ja Zimbabwesta olivat vastalause Mugaben hallinnon pyrkimyksille kyseenalaistaa valkoisten kuulumisen Zimbabween. Kyse oli valkoisten kirjoittajien historiantulkintoista, jotka saattoivat olla hyvin toisenlaisia kuin mustien vastaavat tulkinnat. Ne ovat identifioineet valkoisia zimbabwelaisia ja auttaneet heitä ymmärtämään paikkansa itsenäisessä Zimbabwessa.²²² Myös Alexandra Fullerin teoksissa tämä on selvästi havaittavissa, sillä erityisesti *The Dogs* -teoksen kantava teema näytti olevan kysymys kuulumisen tunteesta.

Historiantutkijat Pertti Grönholm ja Heino Nyysönen kirjoittavat, että historiallisella tiedolla on jo pitkään tehty politiikkaa. Heidän mukaansa historiallinen tieto ja ymmärrys onnistumisista ja epäonnistumisista on käyttökelpoinen väline vastustajan heikentämiseen. Kysymykset oikeista historian muistamisen tavoista ja sisällöistä ovat myös poliittisia.²²³ Zimbabwessa oli 2000-luvun alussa vastakkain kaksi erilaista näkökulmaa historiallisesta tiedosta. Valkoisten ja mustien käsitykset

²¹⁹ Simoes da Silva 2005, 476.

²²⁰ Mano, Willems 2010, 184.

²²¹ Brah 2007, 86.

²²² Pilosof 2015, 129, 140.

²²³ Grönholm, Nyysönen 2019, 23.

historian tapahtumista olivat erilaisia. Molempien osapuolten joukoista esitettiin argumentteja, joiden mukaan kyseistä ryhmää oli kohdeltu epäoikeudenmukaisesti.

Historiantulkinnassa yksi tulkinta saattaa nousta dominoivaan asemaan suhteessa toiseen, pyrkien vaijantamaan toisenlaiset tulkinnat. Rhodesian aikana dominoivassa asemassa oli valkoiset, jotka pyrkivät vaijantamaan mustien elämäkertakirjoittajien tulkinnat. Itsenäistymisen myötä dominoivaan asemaan siirtyivät mustat ZANU-PF-puolueen hahmot. Vähemmistön ja enemmistön tarinat vaihtoivat paikkaa, kun aiemmin marginaaleissa olleista kertomuksista tuli kansallinen narratiivi ja valkoisten narratiivi siirrettiin marginaaliin.²²⁴ On mielenkiintoista pohtia voisivatko nämä historiantulkinnan vaihtaa paikkaa vielä kerran, sillä valkoiset kirjoittivat muistelmateoksia runsaasti ja ne ovat saaneet huomiota erityisesti länsimaissa.

Valkoisille ilmeisen luonnolliseksi tavaksi muistella historiaa muodostui muistelmateosten kirjoittaminen. Vielä 1980-luvulla kirjoittaminen oli ollut haastavaa Zimbabwessa Mugaben hallinnon sensuurin takia. 2000-luvun muuttunut tilanne sai monet tarttumaan kynään, joskin monet näistä muistelijoista olivat Fullerin tavoin ulkomailla asuvia entisiä zimbabwelaisia.²²⁵ Näille teoksille oli tyypillistä se, miten ne kuvasivat presidentti Mugaben petturiksi, joka oli hylännyt sovittelevat lupauksensa. Kuten monet elämäkerrat, myös nämä elämäkerrat olivat leimallisesti todistuskertomuksia vääryyden kokemuksista.²²⁶

Vaikka valkoisten muisteleminen keskittyi pitkälti vääryyden kokemukseen, oli valkoisten suhtautuminen Zimbabween vuoden 1980 itsenäistymisen jälkeen kahtalainen. Toiset päättivät jättää Zimbabwen välittömästi epäluuloisina Mugaben hallinnon suhteen. Toiset taas päättivät jäädä alueelle. Zimbabween jääneet perheet kuvasivat myöhemmin yrittäneensä parhaansa mukaan sopeutua tilanteeseen. Tästä huolimatta 2000-luvun maan uudelleenjaon käynnistymisen myötä nämä molemmat valkoiset ryhmät ilmaisivat, että he olivat aina epäilleet Mugabea eivätkä olleet koskaan luottaneet häneen.²²⁷

²²⁴ Chennells 2005, 133, 136.

²²⁵ Kaarsholm 2005, 22.

²²⁶ Vääryyden kokemuksesta elämäkertakirjallisuudessa ks. esim. Smith, Watson 2010, 133–134.

²²⁷ Law 2016b, 144.

Tämä on havaittavissa myös Alexandra Fullerin teoksissa, joissa kuvattiin hänen vanhempiansa äänellä kokemus siitä, ettei Mugabeen voinut luottaa. Koska *The Dogs* on kirjoitettu liki kaksikymmentä vuotta kirjan tarkasteluajankohdan jälkeen, on vaikea arvioida olivatko Fullerit jatkuvasti epäluuloisia Mugaben hallintoa kohtaan vai vaikuttiko kirjoitushetken konteksti heidän muistamiseensa. On syytä huomioida, että Fullerin vanhemmat kuvattiin jatkuvasti mustiin rassistisesti suhtautuvina. Onkin luultavaa, että he olivat alusta alkaen epäluuloisia Mugabea kohtaan.

Kun maan uudelleenjako alkoi 2000-luvulla, monet valkoiset kokivat etteivät he olleet syyllisiä mahdollisten esi-isiensä toimiin silloisessa Rhodesiassa. Tällainen ajattelu ei kuitenkaan huomioinut sitä, että Rhodesia oli lakannut olemasta vain noin kaksikymmentä vuotta aiemmin. Monet sortavat ja avoimen rassistiset käytänteet olivat olleet käytössä aivan Rhodesian ja valkoisen vähemmistövallan viime hetkiin saakka. Lisäksi monet valkoisista väittivät ostaneensa tilansa Zimbabwen itsenäistymisen jälkeen. Näistä syistä he kokivat olevansa maan uudelleenjaon uhreja.²²⁸

Toinen valkoisten keskuudessa yleinen ajatusmalli oli se, että valkoiset mielsivät ansainneensa tilansa kovalla työnteolla ja vaivalla. Monet heistä myönsivät, että viljelyskelpoinen maa oli jakaantunut epätasaisesti, mutta samanaikaisesti he katsoivat olevansa oikeutettuja omiin maihinsa.²²⁹ Alexandra Fullerin tekstit heijastelivat tätä ajatusmallia, sillä hänen kirjoituksissaan korostui jatkuvasti hänen oman perheensä ja muiden valkoisten ahkerointi maatiloilla. Lisäksi kuvaus Fullerin perheen saapumisesta Afrikkaan näytti olevan tärkeässä roolissa tässä viattomuuden narratiivissa. Tarkoitan tällä sitä, että kuvaamalla perheen saapumisen Afrikan ulkopuolelta, hän erkaannutti perheensä kolonialismin historian synkimmistä vaiheista, kuten orjakaupasta.

Paitsi vastalause hallinnon pyrkimyksille osoittaa, etteivät valkoiset ihmiset kuuluneet Zimbabween, 2000-luvun alun muistelmateokset oli suunnattu valkoisten zimbabwelaisten omalle yhteisölle. Niiden avulla osoitettiin hajanaiselle ja pirstaleiselle yhteisölle, että heidän joukossaan oli vielä tarinankertojia, jotka

²²⁸ Pilosof 2012, 165. On tarpeen korostaa, että omistussuhteen olivat Zimbabwessa monimutkaisia. Joissain tapauksissa perittyjä tiloja saatettiin pitää ostettuina tiloina, mikäli perijä maksoi muodollisen korvauksen tilan edelliselle haltijalle.

²²⁹ Pilosof 2012, 162.

kertoivat heidän urotöistään. Lisäksi näillä kirjoittajilla oli erityinen vastuu yhteisön kohtaamien traumojen dokumentoijina.²³⁰

Kansainvälisen lukijakunnan keskuuteen levisi dominoivassa määrin valkoisten zimbabwelaisten kirjoittamia elämäkertateoksia. Havaintoani selittää se, että valkoisilla oli englantia äidinkielenään puhuvina jo lähtökohtaisesti etulyöntiasema mustiin nähden. Lisäksi monilla heistä oli jonkin eurooppalaisen valtion, usein Ison-Britannian, kansalaisuus. Erityisesti tässä entisessä emämaassa tunnettiin sympatiaa kaltoin kohdeltuja valkoisia maanviljelijöitä kohtaan maan uudelleenjaon alkaessa. Vaikuttaa yksinkertaisesti siltä, että valkoisen lukijakunnan oli helpompi samaistua valkoisiin kirjoittajiin.

Näistä syistä Fullerin teosten kohdeyleisö ei ollut varsinaisesti Zimbabwessa, vaan saman mielisessä valkoisessa yleisössä. Pääasiallisesti tämä yleisö koostui valkoisista ekspatriaateista, jotka olivat jättäneet Zimbabwen taakseen.²³¹ Fullerin teoksissa kuviteltu yleisö on mielestäni selvästi länsimaalainen. Perustelen havaintoani sillä, että Fullerin teoksissa hän kirjoitti toistuvasti Afrikasta tai afrikkalaisista. Näin toimiessaan Fuller näki Afrikan monoliittina, näkemättä alueen ja sen asukkaiden monimuotoisuutta. Hän toisti Wainainan kritisoimalla tavalla ajatusta Afrikasta yhtenä maana, jossa ei ollut tarvetta täsmällisille ilmaisuille, sillä länsimainen yleisö ei ollut kiinnostunut sellaisesta monimutkaisuudesta.²³² Tällainen etäännyttäminen toisaalta myös vei Fullerin kirjoituksilta uskottavuutta. Vaikka hän herätti länsimaisen lukijakunnan myötätunnon, samalla hän osoitti ymmärtämättömyyttä Afrikan moninaisuutta kohtaan. Näin tehdessään hän korosti omaa kuulumattomuuttaan alueelle pikemminkin kuin kuulumistaan.²³³

Fuller käytti historiaa mielenkiintoisella tavalla hyödykseen muistelmateoksissaan, käyttämällä menneisyyttä koskevaa faktatietoa väitteen perusteluna.²³⁴ Tämä väite oli, että valkoiset kuuluivat Zimbabween – toisin kuin hallinto väitti. Tapa, jolla Fuller pyrki tämän osoittamaan, perustui paitsi historiallisten tapahtumien muistamiseen myös historialliseen fiktion. Hän pyrki hyödyntämään historian retorista

²³⁰ Pilossof 2012, 157.

²³¹ Pilossof 2012, 175.

²³² Binyavanga Wainaina, How to Write about Africa, *Granta* 19.1.2006.

²³³ Pilossof 2012, 174.

²³⁴ Grönholm, Nyysönen 2019. 9.

painoarvoa²³⁵ omista lähtökohdistaan. Fullerin kirjoitustapa oli hyvin maalaileva sekä paikoittain liioitteleva. Päätelen ettei Fullerin teokset olivat paikoittain fiktiivisiä romaaneja. Hän pyrki koostamaan kuvauksellaan Rhodesian ja Zimbabwen historiasta ja omasta lapsuudestaan tapahtumasarjan, joka on looginen ja ymmärrettävä.

Grönholm ja Nyyssönen kirjoittavat, että historiaa voi käyttää oman maailmankuvan jäsentäjänä.²³⁶ Myös Fuller teki näin. Hänelle lapsuuden muistelu oli mielestäni ennen kaikkea työkalu, jonka avulla hän samaistui valkoisiin rhodesialaisiin. Muistamisen kautta hän myös rakensi identiteettiään osana tätä yhteisöä.

Fuller ei mielestäni ole täysin luotettava muistelijä. Hänen motiivinsa teosten kirjoittamiselle oli kytköksissä valkoisten heikentyneeseen asemaan Zimbabwessa. Tästä syystä hänen historian muistelunsa kytkeytyi politiikkaan. Hän halusi tuoda lukijakunnalleen esiin valkoisten aseman ja kiinnittää siihen huomiota. Tästä syystä uskon, että hän on nostanut teoksissaan tiettyjä teemoja esiin enemmän kuin toisia.

On mielenkiintoista, että vaikka Alexandra Fullerin molemmat teokset kirjoitettiin maan uudelleenjaon aikana, ei hän avoimesti kertonut omaa tai vanhempiansa suhtautumista tilanteeseen. Korostan etteivät Fuller saati hänen vanhempansa asuneet Zimbabwen alueella tapahtumien aikaan. Silti Fullerin teksteissä voi katsoa olleen kannanottoja tapahtumiin. Jo pelkästään kirjojen julkaisuajankohta maan uudelleenjaon ollessa käynnissä on merkki historiallisesta kontekstia, johon Fullerin teokset sijoittuivat. Hän kuvasi toistuvasti sitä, miten jostakin siirryttiin eimihinkään, järjestyksestä kaaokseen.²³⁷ Näin hän osoitti kritiikkinsä Zimbabwen hallintoa kohtaan, joka oli vienyt valtion kaaokseen.

Vaikka Fullerin suora kommentointi kirjojen julkaisuhetken poliittiseen kontekstiin nähden oli vähäistä, hän silti hyödynsi mielenkiintoa, joka kohdistui valkoisiin zimbabwelaisiin. Monien muiden valkoisten kirjoittajien lailla Fuller osasi ottaa tilanteesta hyödyn irti. Zimbabwelaisten valkoisten historiantulkinta on päässyt

²³⁵ Grönholm, Nyyssönen 2019, 9.

²³⁶ Grönholm, Nyyssönen 2019, 9.

²³⁷ Rasch 2018b, 167.

huomattavissa määrin ääneen länsimaissa nimenomaan 2000-luvun alussa kirjoitettujen muistelmateosten kautta.

Valkoisilla zimbabwelaisilla näytti olevan samanlaisia vaikeuksia ymmärtää maan uudelleenjaon syitä, kuin heillä oli kaksikymmentä vuotta aiemmin ymmärtää sisällissodan syitä. Monissa 2000-luvun alun muistelmateoksissa tilojen valtaajat esitettiin terroristeina tai valtapuolue ZANU-PF:n palkkaamina häirikköinä.²³⁸ Valkoisilla ei nähtävästi ollut ymmärrystä sille, että heidän eristäytynyt elämänsä, varallisuutensa ja rasistiset ennakkoluulonsa aiheuttivat Zimbabween mustan enemmistön joukossa paheksuntaa.²³⁹

On havaittavissa, että Zimbabween itsenäistymisen myötä 1980-luvulla valkoisuus oli uudelleenasemoitunut, tullakseen jälleen pirstaloiduksi kaksikymmentä vuotta myöhemmin. Maan uudelleenjako tuntui valkoisista odottamattomalta, sillä he olivat uudelleenneuvotelleet identiteettinsä pikemminkin maan kuin sosiaalisten muotojen kautta.²⁴⁰ Ymmärtääkseni tällä tarkoitetaan sitä, että he kokivat olevansa laillisia maanomistajia ja siten oikeuttivat kuulumisensa alueelle. He romantisoivat maanomistuksensa eivätkä kiinnittäneet huomiota sosiaalisiin ongelmiin. Rodullista rasismia harva heistä myönsi näkevänsä vaikka rasistinen kieli mitä ilmeisemmin olikin osa heidän arkipäiväänsä.

Fullerin *The Cat* -teoksessa tämän voi havaita K-veteraanin lausunnoista. Hän kertoi Fullerille, että vaikka hän keskustelikin mustien työntekijöidensä kanssa, hän ei voinut uskoutua heille. Hän sanoi: "I don't have anyone to talk to expect the gondies [...] I love these munts, I really do, but..." K:n arkisessa kielenkäytössä rasistiset ja vähättelevät termit olivat siis aktiivisessa käytössä, vaikka hän väittikin suhtautuvansa kiintymyksellä työntekijöihinsä. Kun K jatkoi epäillen, etteivät hänen työntekijänsä kykenisi kuuntelemaan hänen kertomuksiaan sodasta, Fuller epäili asiaa. Enempää hän ei kuitenkaan puuttunut K:n ennakkoluuloihin eikä Fuller muistuttanut K:ta siitä, että tämän työntekijät olivat myös sisällissodan veteraaneja.²⁴¹

²³⁸ Ks. esim. Godwin Peter: *When a Crocodile Eats the Sun* (2006).

²³⁹ Pilosof 2012, 161–162.

²⁴⁰ McDermott Hughes 2010, xix.

²⁴¹ Fuller 2004, 65. Kursiivi esiintyy alkuperäislähteessä.

2000-luvun maan uudelleenjako yllätti valkoiset tilalliset nopeudellaan ja laajuudellaan. Jo huhtikuussa 2000 noin 1000 valkoisten maatilaa oli vallattu. Hallinnon propagandan mukaisesti valkoiset olivat osoittaneet, etteivät he olleet valmiita elämään rinta rinnan mustien kanssa. Samanaikaisesti valkoisten asenteet mustia kohtaan jyrkkenivät jälleen.²⁴²

Kun Alexandra Fuller kiersi Zimbabwen aluetta K-veteraanin kanssa, nämä vastakohtat olivat nähtävissä. Vierailun aikana hallinnon luoma mielikuva zimbabwelaisuudesta oli jyrkkä: oli olemassa kaksi rotua, musta ja valkoinen. Vain toiselle näistä roduista oli tilaa Afrikassa.²⁴³ Tästä rajusta kontrastista huolimatta Fullerin kuvauksen mukaan tavalliset kansalaiset suhtautuivat hyvin ystävällisesti heihin. Hän kuvasi esimerkiksi zimbabwelaiskauppiaan myyneen heille rehelliseen hintaan ruokaa sekä tämän kutsuneen K:ta kunnioittavasti termillä *boss, pomo*.²⁴⁴

Fuller kuvasi matkustaneensa K:n kanssa Zimbabwen halki tyhjiä teitä pitkin. Poliittinen väkivalta, kuivuus ja polttoaineen puute oli koonnut paikalliset ryhmiksi, jotka viettivät aikaansa tavernojen pihilla.²⁴⁵ On mielenkiintoista, miten Fuller edelleen näytti toistavan valkoisten historiallisille ajatusmalleille tyypillisiä piirteitä, asettaen mustat kehyksiksi hänen oman tarinansa ympärille.²⁴⁶ Fullerin kuvauksen perusteella mustat eivät olleet kiinnostuneita kohentamaan omaa yhteiskunnallista asemaansa sen paremmin kuin yhteiskunnan tilaa. He näyttäytyivät hänelle vielä 2000-luvun samanlaisina kuin Fuller muisti heidät lapsuudestaan: passiivisina hahmoina, jotka tarvitsivat ohjausta.

Alexandra Fullerin kuvauksissa toistuivat jatkuvasti vanhanaikaiset ja rassistiset käsitykset Afrikasta ja afrikkalaisista. Fuller ei näyttänyt olevan erityisen kiinnostunut mustista ihmisistä, sillä hän ei nostanut heitä esiin. Molemmissa käsittelemissäni teoksissa mustat jakautuivat kahteen ryhmään: valkoisten palkkaamiin työntekijöihin ja terroristeihin. Tällainen jaottelu on varsin tyypillistä valkoisten kirjoituksissa Afrikasta.²⁴⁷ Mielestäni tällainen kirjoitustapa heijastelee naturalistista ajatusta siitä, että mustan luonnollinen asema oli palvella valkoista.

²⁴² Pilosof 2012, 45, 48.

²⁴³ Raftopoulos 2007, 183.

²⁴⁴ Fuller 2004, 141.

²⁴⁵ Fuller 2004, 143.

²⁴⁶ Morrison 1996, 41.

²⁴⁷ Nederveen Pieterse 1992, 106.

Tätä toimintamallia rikkova musta oli puolestaan katsottavissa yhteiskunta rauhaa uhkaavaksi hahmoksi, terroristiksi.

Olen taipuvainen tulkitsemaan, että Fuller käytti tietoisesti rasistisia termejä ja kuvakieltä, mutta hän ei näyttänyt osaavan yhdistää niitä kontekstiin, jonka tutkimus on asettanut. Hän näytti kuvittelevan, että hän kykeni olemaan neutraalisti rasistinen ironian kautta. Fuller ei kuitenkaan ymmärtänyt, että käyttämällä kyseenalaisia termejä kirjoissaan tuomitsematta niitä, hän samalla antoi hyväksynnän niiden käytölle.

Aikuisuudessaan Fuller perusteli rasististen termien käyttöä teoksissaan ajankuvalla, sillä että termit olivat tuolloin yleisessä käytössä. On syytä huomioida, että vaikka rasistinen kieli olikin kolonialismin maailmassa ”normaalia”, se ei ollut sitä enää kirjojen kirjoitushetkellä. Kyse ei ollut harmittomista ilmaisuista, vaan selvästi leimallisista.²⁴⁸ Vaikka termien käyttö muistelmateoksissa saattaakin olla tulkittavissa neutraalina, on niiden käyttö silti ongelmallista. Fullerin tulkinnan mukaan sopiviin termeihin liittyvä määrittelyvalta kuului valkoisille. Tarkoitan tällä sitä, että valkoisten näkökulmasta heillä oli oikeus kutsua mustia haluamillaan termeillä, mutta tätä samaa oikeutta mustille ei myönnetty.

²⁴⁸ Rastas 2007, 128.

4. Lopuksi

Tässä tutkielmassa olen selvittänyt Alexandra Fullerin kirjoittamien teosten kautta, miten valkoiset rhodesialaiset, sittemmin zimbabwelaiset, kokivat vähemmistövallasta luopumisen ja yhteiskunnan muutoksen. Selvitin, miten valkoisten asema muuttui Fullerin kuvauksen perusteella, kun Rhodesian sisällissota päättyi vuonna 1979, ja miten valkoiset reagoivat muutokseen. Huomioni keskittyi erityisesti valkoisten tilallisten kokemuksiin. Selvitin myös, miten rotuerottelu näkyi rhodesialaisten ja zimbabwelaisten arjessa.

Tutkimuskysymyksenä kysyin miten valkoiset rhodesialaiset, sittemmin zimbabwelaiset, kokivat vähemmistövallasta luopumisen ja yhteiskunnan muutoksen? Tutkielmani perusteella näyttää, että valkoinen vähemmistö koki vähemmistövallasta luopumisen vaikeaksi. Fuller kuvasi monien valkoisten muuttaneen maasta sekä oman jännittyneen suhtautumisensa siihen, kun hänen käymäänsä sisäoppilaitokseen tuli mustia lapsia.

Kysyin myös miten rotuerottelu näkyi rhodesialaisten ja zimbabwelaisten arjessa. Tutkielmassa selvisi, että rotuerottelu oli arkinen osa rhodesialaisten tapoja. Fuller kuvasi perheensä pitäneen etäisyyttä mustiin ja hänen äitinsä varoitelleen käyttäytymästä kuin mustat. Myöhemmin samanlainen rotuerottelu näkyi myös itsenäistyneessä Zimbabwessa, jossa vähemmistövallan menettäneet valkoiset eristäytyivät omiin yhteisöihinsä.

Alkuperäislähteikseni valikoituivat Fullerin teokset *Don't Let Us to the Dogs Tonight: An African Childhood* sekä *Scribbling the Cat: Travels with an African Soldier*. Teoksissa erityisen mielenkiintoista olivat mielestäni niiden teemat. *The Dogs* -kirjassaan aikuistunut Fuller muisteli omaa lapsuuttaan aikuisen näkökulmasta, ajallisen etäisyyden takaa. *The Cat* -teoksessa Fuller palasi Yhdysvalloista lapsuutensa maisemiin. Hän kiersi sisällissodan taistelualueita K-veteraanin kanssa. He kävivät läpi kokemuksiaan sisällissodasta ja Zimbabwen vaiheista sodan jälkeen. Mielestäni molemmat näistä teoksista olivat traumanarratiiveja. Ne olivat kuvauksia trauman kokemuksesta, joka Fullerille oli lapsuudessa koettu sota.

The Dogs ja *The Cat* olivat liitettävissä maan uudelleenjaon kontekstiin, joka muutti valkoisten asemaa Zimbabwessa 2000-luvun alussa. Teoksissa oli nähtävissä

mielenkiintoisella tavalla kaksi rinnakkaista kontekstia: kirjoitushetki 2000-luvun maan uudelleenjaon aikana sekä muistelun kohde, Fullerin lapsuus Rhodesiassa 1980-luvulla. Alkuperäisaineiston luonteesta johtuen metodologiselta lähestymistavaltaan tämä tutkielma edusti elämäkertatutkimusta.

Tutkimuskysymysteni kannalta Fullerin teokset osoittautuivat hedelmälliseksi lähteeksi. Teokset olivat yhdistettävissä osaksi runsasta ja laajamittaista kirjoa, jonka valkoiset zimbabwelaiset tuottivat 2000-luvun alussa muistelmateosten, kolumnien, haastatteluiden ja uutisten muodossa. Pääasiallisesti nämä teokset oli suunnattu pikemminkin länsimaiselle yleisölle kuin afrikkalaiselle. Fuller julkaisi teoksensa asuessaan Yhdysvalloissa vuosituhannen alussa. Tätä kautta Fullerin teokset ovat liitettävissä selkeästi J. M. Coetzen esittelemään *white writing* -kirjoittamisen kontekstiin.

Arjen historian kannalta Fullerin teokset olivat antoisia. Fullerin kuvauksen perusteella piirtyi kuva Rhodesiasta, jossa rotuerottelu oli vahvasti osa ihmisten arkea. Yhteiskunta perustui kuvitteellisiin hierarkioihin, jotka jäsentelivät ihmisten elämää. Tämän luodun hierarkian ylimmällä tasolla olivat valkoiset ihmiset, jotka pitivät hallussaan yhteiskunnan määrääviä asemia. Vaikka Alexandra Fullerin lapsuus oli köyhää ja täynnä maatilatöitä, hän kuului silti tähän yhteiskunnan eliittiin valkoisen ihonvärinsä perusteella. Rodulliset diskurssit näyttäytyivät vahvoina Fullerin kuvauksissa. Fullerin lapsuuden kokemus Rhodesiasta näytti olevan jokseenkin karu. Perheen toistuvat muutot saivat aikaan juurettomuuden tunteen, ja mustiin kohdistuva rasismi oli arkipäiväistä.

Valkoinen yhteisö ei näyttänyt juurikaan kyseenalaistaneen tätä rotuerottelua. Sisällissodan aikana Fuller kuvasi valkoisten esittäneen toistuvasti epäileviä kommentteja enemmistövallan tarpeellisuudesta ja mustien kyvyistä johtaa valtiota. Nämä kommentit toistuivat pitkälti samanlaisina vielä 2000-luvulla.

Valkoisten reaktio sisällissodan tappioon näyttäytyi hämmennyksen kautta. Sisällissodan häviäminen muutti valkoisten identiteettiä merkittävästi näiden menettäessä asemansa yhteiskunnan hallitsevana eliittinä. Valkoiset siirtyivät marginaaliin, johon ei kohdistettu mielenkiintoa juurikaan ennen 2000-luvun maan uudelleenjaon uudistusta.

Sisällissodan päättymisen jälkeen monet valkoiset muuttivat pois Zimbabwesta, pääasiallisesti naapurimaihin, Australiaan ja Isoon-Britanniaan. Alexandra Fullerin perhe kuitenkin jäi Zimbabween, jossa heidän asemansa muuttui Fullerin kuvauksen mukaan nopeasti. Fullerin kuvaus oli tässä kohtaa hieman ristiriitainen tutkimuskirjallisuuden kanssa, joka pikemminkin osoitti, että yhteiskunnallinen muutos oli hidas prosessi.

Molemmissa tässä tutkielmassa käsittelemistäni teoksista toistui valkoisten afrikkalaisten rasismi. Erityisesti tämä korostui mielestäni Fullerin *The Dogs* teoksessa. Fullerin vanhemmat olivat avoimen rassistisia mustia kohtaan. Heidän kielenkäytössään maatiloilla työskenteleville mustille sopivia nimityksiä olivat sanat kuten poika tai piika. Vähemmistövaltaa vastustavat mustat nationalistitaistelijat puolestaan olivat terroristeja.

Valkoisten rasismin määrä yllätti minut. Vaikka tiesin ennen tämän tutkielman aloittamista, että rasismi oli ollut suuressa roolissa Rhodesian historiassa, minut yllätti miten suuressa roolissa se oli vielä 2000-luvulla. Fullerin kuvauksen perusteella rassistinen ajattelu oli monille valkoisille tyypillistä. Tutkimuskirjallisuus vahvisti tätä havaintoa. Pidän yllättävänä sitä, miten nopeasti historialliset termit ja käytänteet otettiin uudelleen käyttöön 2000-luvun alussa.

Tutkielman kannalta haasteellista oli myös Fullerin kirjoitustapa. Hän ei kuvannut tapahtumia kronologisessa järjestyksessä teoksissaan. Lisäksi jouduin pohdin miten Fuller saattoi muistaa niin tarkasti lapsuutensa tapahtumat. Johtopäätökseni oli ettei Fullerin kirjoja voi pitää täysin totuudenmukaisina muistelmateoksina, vaan osittain ne olivat fiktiivisiä.

2000-luvun alussa Zimbabwea käynnistyi maan uudelleenjako, joka tarkoituksena oli jakaa epätasaisesti jakautuneet viljelysmaat tasavertaisemmin. Uudistus eskaloitui väkivaltaiseksi ja käynnisti toisen suuren muuttoaalton pois Zimbabwesta.

Määrittelyoikeus siitä, miten Zimbabwea asioista puhuttiin kansainvälisellä kentällä kuului Fullerin kuvauksen mukaan sisällissodan aikana valkoisille. Heidän oikeutenaan oli päättää, millaisin termein sisällissodasta puhuttiin tai miten mustia puhuteltiin. Tämä eksklusiivinen oikeus jatkui myös 2000-luvulla, sillä valkoiset pitivät kansainvälisesti aktiivisesti esillä Zimbabwea tilannetta. Tämä aktiivisuus

antoi heille määrittelyoikeuden siitä, miten maan uudelleenjaosta puhuttiin. Erityisesti tämä määrittelyoikeus kohdistui Zimbabween ulkopuolelle, jonne 2000-luvun alussa kirjoitetut valkoisten zimbabwelaisten muistelmateokset suunnattiin. Niinpä länsimaissa korostui valkoisten näkökulma Zimbabween tilanteesta.

Maan uudelleenjaon tapahtumille on hankala määrittää yksittäistä päätepistettä, sillä se ei päättynyt uudelleenjaon valmistumiseen. Valkoiset omistavat edelleen suuria määriä maata Zimbabwessa. Pikemminkin tilanne vain yksinkertaisesti rauhoittui. Marraskuussa 2017 yhdeksänkymmentäkolmevuotias Robert Mugabe syrjäytettiin presidentin virasta ja valtaan nousi saman puolueen Emmerson Mnangagwa. Presidentti Mnangagwa sai vaaleissa yllättäen tukea valkoisilta zimbabwelaisilta, luvattuaan näille maan uudelleenjaossa menetetyjä maita takaisin.²⁴⁹ Zimbabween tulevaisuutta on vaikea arvioida. Taloudellisesta kurimuksesta on vaikea nousta, kun monet tilat ovat rappioituneet ja infrastruktuuri huonolla tolalla. Vaikka monet valkoiset tilalliset ovatkin kertoneet optimismistaan tilanteen suhteen, tärkeistä kauppakumppaneista Euroopan unioni ei ole purkanut Zimbabween kohdistamiaan pakotteita.

On havaittavissa, että 2000-luvun alussa valkoiset puolustautuivat voimakkaasti nationalistisen hallinnon viestiä vastaan, jonka mukaan he eivät kuuluneet alueelle. Yksi näistä tavoista puolustautua oli muistelmateosten kirjoittaminen. Mielenkiinto näitä teoksia kohtaan osoittaa, että huolimatta siitä, ettei Rhodesiaa ole ollut enää olemassa vuoden 1980 jälkeen, on sillä silti riittävästi vetovoimaa mielenkiinnon vangitsemiseen. Myös akateeminen kiinnostus, joka kohdistuu 2000-luvun alun *white writing* -teoksiin vahvistaa käsitystä vetovoimasta.

Alexandra Fuller kuvasi halunneensa kirjoittaa *The Cat* -teoksen oppiakseen ymmärtämään Rhodesian sisällissodan syitä ja omaa rooliaan valkoisena afrikkalaisena. Maan uudelleenjaon tapahtumat motivoivat Fulleria tällaiseen pohdintaan. Hän ei kuitenkaan löytänyt vastauksia, vaan kuvasi teoksensa lopussa, ettei hän osannut kirjoittaa omien odotustensa mukaisesti sovinnosta ja ymmärryksestä. Sen sijaan hän kirjoitti siitä, mitä tapahtuu, jos katsoo vain

²⁴⁹ Ks. esim. Lindström, Liselott: Valkoiset maanviljelijät pakenivat vuorille, kun Zimbabween presidentin miehet riistivät väkivalloin heidän tilansa – nyt he aikovat kuitenkin äänestää Mugaben puoluetta. YLE 29.7.2018.

taaksepäin eikä eteenpäin. Näin Fuller viesti, että vanhojen traumojen kaivelun sijaan yhteiskunnan olisi aika siirtyä eteenpäin. Hän kirjoitti:

K and I met and journeyed and clashed like titans. Instead of giving each other some kind of peace and understanding, we had inflamed existing wounds. Far from being a story of reconciliation and understanding, this ended up being a story about what happens when you [...] look too hard into your own past [...] It's more than a body can take.²⁵⁰

Näin kirjoittaessaan Alexandra Fuller näytti haluavan unohtaa Rhodesian ja Zimbabwen historian painolastin. Vaikka hän oli kasvanut alueella, hänellä ei näyttänyt olevan ymmärrystä alueen ongelmallisesta historiasta. Vaikeakin historiallinen keskustelu kuuluu terveeseen yhteiskunnan itseymmärrykseen, sillä historiaa on mahdollista väärinkäyttää. Tarkoitan tällä sitä, että historian avulla on mahdollista propagoida omaa politiikkaa tai agenda. Alexandra Fullerin kuvauksen perusteella on nähtävissä, että hän koki Mugaben hallinnon tehneen niin. Hän ei kuitenkaan asettanut omaa kirjoittamistaan kontekstiin, jossa hän havainnoisi myös hänen itsensä tehneen niin. Myös Fullerin muistelmateokset ovat pyrkimyksiä historian käyttöön. Vaikka hän ei pyrkinyt käyttämään historiaa tietoisesti väärin, hän pyrki käyttämään historiaa oman viestinsä ajamiseen.

Huolimatta siitä, että valkoisten zimbabwelaisten tilannetta on tutkittu paljon 2000-luvun alusta lähtien, on lisätutkimukselle vielä tilaa. Tätä tutkielmaa tehdessäni kiinnitin huomioni siihen, ettei valkoisten naisten historiaa Rhodesiassa tai myöhemmin Zimbabwessa ole juuri tutkittu. Kiinnostavaa voisi olla tutkia enemmän esimerkiksi sitä, millainen naisten rooli oli rotuerottelun aikana. Heidän vaikutuspiirinsä oli usein ennen kaikkea kodinpiiri, minkä takia he toteuttivat rotuerottelun käytännössä. Mielestäni tämä teema olisi mielenkiintoinen lisätutkimuksen kannalta. Tulevaisuudessa voisi olla mielekäästä tutkia myös Zimbabwesta pois muuttaneiden mustien tarinoita laajemmin, sillä tutkimus näyttää keskittyneen toistaiseksi valkoisten diasporaan.

²⁵⁰ Fuller 2004, 250–251.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Fuller, Alexandra: *Don't Let's Go to the Dogs Tonight: An African Childhood*. Picador Classic, London 2002.

Fuller, Alexandra: *Scribbling the Cat: Travels with an African Soldier*. Penguin Books, New York 2004.

Aikalaislähteet

Fuller, Alexandra: *Cocktail Hour under the Tree of Forgetfulness*. Penguin Books, New York 2011.

Tutkimuskirjallisuus

Alexander, Jeffrey C.; Butler Breese, Elizabeth: On Social Suffering and Its Cultural Construction. *Narrating Trauma. On the Impact of Collective Suffering*. Ed. Ron Eyerman, Jeffrey C. Alexander, Elizabeth Butler Breese. Paradigm Publishers, Boulder 2013, xi–xxxv.

Brah, Avtar: Diaspora, raja ja transnationaaliset identiteetit. *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Toim. Joel Kuortti, Mikko Lehtonen, Olli Löytty. Gaudeamus, Helsinki 2007, 71–102.

Chege, Michael: Africans of European Descent. *Transition* No. 73 (1997).

Chennells, Anthony: Self-representation and national memory: white autobiographies in Zimbabwe. *Versions of Zimbabwe: New approaches to literature and culture*. Ed. Robert Muponde, Ranka Primorac. Weaver Press, Harare 2005, 131–144.

Chikowero, Murenga Joseph: “We Were Little Kings in Rhodesia”: Rhodesian Discourse and Representations of Colonial Violence in *Kandaya* and *Let's Don't [sic] Go to the Dogs Tonight*. *Strategies of Representation in Auto/Biography*. Ed. Muchativugwa Hove, Kgomotso Masemola, Palgrave Macmillan, London 2014.

Coetzee, J. M.: *White Writing: On the Culture of Letters in South Africa*. Yale University Press, New Haven 1988.

Compagnon, Daniel: *A Predictable Tragedy*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2011.

Curry, Renée R.: *White Women Writing White: H.D., Elizabeth Bishop, Sylvia Plath, and whiteness*. Greenwood Press, Westport, Connecticut 2000.

Englund, Lena: *Memoir in Transit. Whiteness, Displacement and Journalism in Peter Godwin's Autobiographical Writing*. Åbo Akademi University Press, Åbo 2017.

Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. *Muistitietotutkimus, metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos et al. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, 25–48.

Fisher, J. L.: *Pioneers, Settlers, Aliens, Exiles: The decolonisation of white identity in Zimbabwe*. ANU Press, Canberra 2010.

Grönholm, Pertti; Nyysönen, Heino: *Historian käyttö ennen ja nyt – faktana ja fiktiona*. *Kosmopolis* Vol 49, No. 3 (2019).

Hall, Stuart: *Identiteetti*. Toim. Lehtonen Mikko; Herkman, Juha. Vastapaino, Tampere, 1999.

Harris, Ashleigh: Writing home: inscriptions of whiteness/descriptions of belonging in white Zimbabwean memoir/autobiography. *Versions of Zimbabwe: New approaches to literature and culture*. Ed. Robert Muponde, Ranka Primorac. Weaver Press, Harare 2005, 103–117.

Hove, Muchativugwa: *Dialogues of Memory, Heritage and Transformation: Remembering Contested Identities and Spaces in Postcolonial South African and Zimbabwean White Writings*. *Journal of Literary Studies* Vol. 32, No. 3 (2016).

Jahoda, Gustav: *Images of Savages. Ancient Roots of Modern Prejudice in Western Culture*. Routledge, London 1999.

Kaarsholm, Preben: Coming to terms with violence: literature and the development of a public sphere in Zimbabwe. *Versions of Zimbabwe: New approaches to literature and culture*. Ed. Robert Muponde, Ranka Primorac. Weaver Press, Harare 2005, 3–23.

- Korkiakangas, Pirjo: *Muistoista rakennettu lapsuus: Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen arkisto 42, Helsinki 1996.
- Kuortti, Joel: Jälkikoloniaalisia käännöksiä. *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Toim. Joel Kuortti, Mikko Lehtonen, Olli Löytty. Gaudeamus, Helsinki 2007, 11–26.
- Law, Kate: *Gendering the Settler State: White Women, Race, Liberalism and Empire in Rhodesia, 1950–1980*. Routledge, New York 2016a.
- Law, Kate: "Mostly we are White and Alone": Identity, Anxiety and the Past in Some White Zimbabwean Memoirs. *Journal of Historical Sociology* Vol. 29, No. 3 (2016b).
- Law, Kate: From Settlers to Strays: White Zimbabwean women, historical memory and belonging in the diaspora c. 1980–2010. *Women's History Review* Vol. 25, No. 4, 551–562 (2016c).
- Leskelä-Kärki, Maarit: *Toisten elämät: Kirjoituksia elämäkerroista*. Avain, Vantaa 2017.
- Mano, Winston; Willems, Wendy: Debating 'Zimbabweanness' in Diasporic Internet Forums: Technologies of Freedom? *Zimbabwe's New Diaspora: Displacement and the Cultural Politics of Survival*. Ed. Ranka Primorac, JoAnn McGregor. Berghahn Books, New York, Oxford 2010, 183–201.
- Mashingaidze, Terence M.: What Blacks, Which Africans and in Whose Zimbabwe? Pan- Africanism, Race and Politics of Belonging in Postcolonial Zimbabwe. *Redemptive or Grotesque Nationalism*. Ed. James Muzondidya, Sabelo J. Ndlovu-Gatsheni. Peter Lang AG, Bern 2011, 261– 288.
- Matambirofa, Francis: Diaspora, Cultural Disintegration and Underdevelopment: The Case of Zimbabwe, 2001–2011. *Global Diasporas and Development*. Ed. Sadananda Sahoo, B.K. Pattanaik. Springer, New Delhi 2014, 249–265.
- McDermott Hughes, David: *Whiteness in Zimbabwe: Race, Landscape, and the Problem of Belonging*. Palgrave Macmillan, 2010.
- Morrison, Toni: *Soittoa pimeässä*. Suom. Alopaeus, Marja. Tammi, Helsinki 1996.

Mlambo, A. S.: From the Second World War to UDI, 1940–1965. *Becoming Zimbabwe: A History from Colonial Period to 2008*. Ed. Brian Raftopoulos, Alois Mlambo. Weaver Press, Harare 2009, 75–114.

Mtisi, Joseph; Nyakudya Munyaradzi; Barnes, Theresa: War in Rhodesia, 1965–1980. *Becoming Zimbabwe: A History from Colonial Period to 2008*. Ed. Brian Raftopoulos, Alois Mlambo. Weaver Press, Harare 2009, 141–166.

Musanga, Terrence: *White Zimbabwean farmers' unstable mobilities, identity and history in Douglas Rogers' The last resort: a memoir of Zimbabwe*. National Identities Vol. 18, No. 4 (2016).

Muzondidya, James: From Buoyancy to Crisis, 1980–1997. *Becoming Zimbabwe: A History from Colonial Period to 2008*. Ed. Brian Raftopoulos, Alois Mlambo. Weaver Press, Harare 2009, 167–201.

Nederveen Pieterse, Jan: *White on Black. Images of Africa and Blacks in Western Popular Culture*. Yale University Press, New Haven 1992.

Pilosof, Rory: *The Unbearable Whiteness of Being: Farmers Voices from Zimbabwe*. Weaver Press, Harare 2012.

Primorac, Ranka: Rhodesians Never Die? The Zimbabwean Crisis and the Revival of Rhodesian Discourse. *Zimbabwe's New Diaspora: Displacement and the Cultural Politics of Survival*. Ed. Ranka Primorac, JoAnn McGregor. Berghahn Books, New York, Oxford 2010, 202–228.

Raftopoulos Brian: Nation, Race and History in Zimbabwean Politics. *Making Nations, Creating Strangers*. Ed. Sara Dorman, Daniel Hammett, Paul Nugent. Brill, Leiden 2007, 181–194.

Raninen-Siiskonen, Tarja: *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1999.

Rasch, Astrid: *The Family Connection: White Expatriate Memoirs of Zimbabwe*. Journal of Southern African Studies, Vol. 44, No. 5 (2018a), 879–893.

Rasch, Astrid: *Postcolonial Nostalgia. The Ambiguities of White Memoirs of Zimbabwe*. History & Memory, Vol. 30, No. 2 (2018b), 147–180.

- Rastas, Anna: Neutraalisti rasistinen? Erään sanan politiikka. *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Toim. Joel Kuortti, Mikko Lehtonen, Olli Löytty. Gaudeamus, Helsinki 2007, 119–141.
- Rauwerda, Antje M.: *Exile Encampments: Whiteness in Alexandra Fuller's Scribbling the Cat: Travels with an African Soldier*. *Journal of Commonwealth Literature*, Vol. 44 No. 2 (2009), 51–64.
- Rotberg, Robert I.: Winning the African Prize for Repression: Zimbabwe. *Worst of the Worst. Dealing with Repressive and Rogue Nations*. Ed. Robert I. Rotberg. World Peace Foundation, Washington DC 2007, 166–192.
- Smith, Sidonie; Watson, Julia: *Reading Autobiography – A Guide for Interpreting Life Narratives*. University of Minnesota Press, Minneapolis 2010.
- Simoes da Silva, Tony: *Narrating a White Africa: Autobiography, race and history*. *Third World Quarterly*, Vol. 26 No. 3 (2005), 471–478.
- Steyn, Melissa: *"Whiteness Just Isn't What it Used to Be." White Identity in a Changing South Africa*. State University of New York Press, Albany 2001.
- Tagwirei, Cuthbeth; de Kock, Leon: *Whitelier than white? Inversions of the racial gaze in white Zimbabwean writing*. *African Identities*, Vol. 13, No. 3 (2015), 184–198.
- Uusihakala, Katja: *Memory Meanders. Place, Homes and Commemoration in an Ex-Rhodesian Diaspora Community*. University of Helsinki, Helsinki 2008.